

Nordslesvig 1863-93.

Den nationale stilling på landet.

Af H. V. Clausen.

I

Nu er der gået tredive ar, siden Nordslesvig blev erobret af Preusserne, en hel menneskealder. Det ligger nær at slutte, at Danskheden i den tid må være gået meget tilbage. I landet fandtes fra gammel tid en del Slesvigholsteinisme; mange måtte efter erobringen gå over i den tyske lejr i håb om fordel eller magt eller ære, andre af håbløshed og selvopgivelse; en stærk udvandring har udtyndet den danske befolkning, overmåde mange har som danske undersætter været ude af stand til at virke for den nationale sag; den frygt for udvisning, der har hersket hos optanterne, har også bundet deres slægt; i byerne og enkelte midtpunkter på landet er kommen indvandring af embedsmænd og næringsdrivende; brist på købere fra Nordslesvig selv til de mange gårde, der på grund af frivillig eller tvungen udvandring skulde sælges, har ført tyske landmænd herop, og fra regeringens side er der endelig lagt det stærkeste tryk på befolkningen; ungdommen lærer i skolen hverken sit modersmål eller sit folks historie og skulde synes derved at blive fremmed for den sag, den ældre slægt kæmper for. På forhånd må det da antages, at det står ilde til i landet, og at frugten

af de tredive års fremmedherredømme har været en sejr for germaniseringen.

Spørger man folk ud dernede, om stillingen er holdt, beroer det ofte på vedkommendes sindsretning i det hele, hvorledes svaret kommer til at lyde. Man kan fra samme sogn få høre helt forskellige udtalelser, eftersom man taler med en pessimist eller med en sangviniker. Een mand siger: „nu er snart alt tysk,“ naboen måske: „det har ingen nød, vi klarer os godt.“ Det er derfor ønskeligt at få sikrere bund under fødderne, at få samlet tal og bestemte angivelser for de forhold, man hidtil kun har kendt på det løse skøn.

Det første, en undersøgelse bør drage frem, er selvfølgelig, hvorvidt fortyskningen sprogligt er nået. Om sprogforholdene i Nordslesvig findes en afhandling i Sønderjydske Aarbøger for 1893, der kun giver glædelige resultater. Af over 25,000 familier på landet er 700 tysktalende, hvoraf de 400 hører til embedsmandsklassen, 200 er indvandrede, ikke 100 indfødte. Den fremgang, det tyske sprog har haft siden 1864, er — bortset fra embedsstanden, der jo vil forsvinde i det øjeblik, landet igen bliver dansk — så ringe, at den ikke er en indgående behandling værd. I procent taler tysk:

	med embedsmænd og indvandrede	uden embeds- mænd	også de indv. fradragne
Haderslev Østeramt	3,1*)	1,2	0,4
Haderslev Vesteramt	2,9*)	0,7	0,1
Tønder Nørreamt	2,4	0,8	0,3
Åbenrå amt	3,3	2,1	0,6
Sønderborg amt	2,0**)	1,1	0,4
Hele Nordslesvig	2,7	1,2	0,4

*) Mange told- og grænsebetjente.

***) Ingen jærnbane-mænd.

Men nu sindelaget? Til en vis grad kan man læse det ud af stemmegivningen ved rigsdagsvalgene, men også kun til en vis grad. En meget stor del af de voxne mænd, de danske undersætter, har ingen stemmeret; adskillige steder tør danske folk ikke møde til valg af frygt for de dominerende Tyskere; mange småfolk er afhængige af tyske arbejdsgivere, der nøder dem til at stemme tysk eller ialfald til at lade være med at stemme; de stemmer, embedsstanden, der mer end nogen anden samfundsklasse møder pålidelig ved valgurnen, afgiver, bør drages fra, når man vil lære det rette forhold i landet at kende. Det lader sig nok gøre at beregne det virkelige tal af tysksindede, men det vil være umuligt at få nogen sammenligning istand med tilstanden, som den var ved det første valg til den tyske rigsdag 1867, endsige da med tilstandene før 1864.

Hvad der derimod lader sig bruge til en sammenligning mellem 1863 og 1893, er en statistik over grundejendommene. Hvormange tysksindede ejendomsbesiddere var der i Nordslesvig 1863 og hvormange i 1893? Det er et uddrag af denne statistik, denne afhandling bringer. Altfør meget i detaljer kan man dog heller ikke gå her: det er ikke voveligt at gå ned til de mindste ejendomme, der ikke viser noget stabilt, men skyder op somme steder i kort tid, f. ex. ved jærnbane-stationer, mens udvandring andre steder indskrænker deres tal. Gårdbesiddelsen er derimod en mere grundfæstet ejendomsform, selv om den er noget vanskeligere at kontrollere end i Kongeriget på grund af den frie ret til udstykning og sammenlægning. Grænsen nedad har jeg sat ved jordbrug med to heste: kategorien „to eller flere heste“ er en bædre målestok

for vurderingen af, hvad der i de forskellige egne kaldes „gård“ end skyldsætningen. Hver gårds historie i Nord-slesvig er så undersøgt for at bringe frem, om den siden 1863 altid har været tysk eller dansk, eller om som følge af omslag, køb, arv, giftermål gården er kommet ind under en anden rubrik i national henseende, og da i hvilket år. Gårde, som i løbet af tidsrummet er udstykkede, således at der ikke er blevet en stamme tilbage med mindst to heste, er ikke tagne med; gårde, der er delte, således at hver gårdpart har mindst to heste, er opførte som delte helt op til 1863; sammenlagte gårde derimod for hele tiden kun regnede som een. Undersøgelsen omfatter de bekendte fem hoveddele af landet, Haderslev Øster- og Vesteramt, Tønder Nørreamt (÷ Ubjærg og Højer), Åbenrå amt (med Hønsnap, Kiskelund, Kollund, N. Smedby, Krage-lund, Vejbæk og Bommerlund kommuner af Flensborg amt) og Sønderborg amt. For 1893 går meddelelserne kun til midten af året.

II.

Der er da i Nordslesvig 5946 gårde, af hvilke i 1863 4735 ejedes af danske mænd, 256 af blakkede, 955 af tysksindede; i 1893 var 4629 i danske hænder, 299 i blakkede, 1018 i tysksindede. Tyskerne har i de tredive år vundet 63 gårde, de blakkede 43, Danskerne er gået 106 tilbage. Eller udtrykt på anden måde var af 100 gårde i

	1863	1893
danske	79,6	77,9
blakkede	4,3	5,0
tyske	16,1	17,1

I sandhed, en så ringe vinding for Tyskerne, at den lover dem arbejde i hundreder af år, inden de opnår at få flertallet i gårdmandsstanden for sig, hvis deres sejr da ikke på en eller anden måde kan fremskyndes.

Men det kunde jo være, at stillingen i øjeblikket ikke var så gunstig, som disse tal fra de to yderår angiver. Mulig kunde danskheden i mange år have været stationær eller endog i fremgang for i den senere tid at vige for en fremtrængende tysk bevægelse. Vi behøver derfor nogle mellemtal:

1863:	4735	danske,	256	blakkede,	955	tyske,
1873:	4670	—	278	—	998	—
1883:	4626	—	288	—	1032	—
1893:	4629	—	299	—	1018	—

Disse tal viser, at i den første tredjedel af tidsrummet har danskheden lidt 60 pct. af sit hele tab, i den anden tredjedel resten; i det sidste tiår er danskheden ikke gået tilbage. Og mens tidligere Tyskerne tog broderparten af gevinsten fremfor de blakkede, har i det tredje tidsafsnit Tyskerne selv lidt et tab, der berører dem næsten halvdelen af den vinding, de har haft i det foregående tiår. Det er de blakkede og kun i meget ringe grad de danske, der har høstet fordelene derved, men tvedeler man igen det sidste tiår, kommer et endnu morsommere resultat frem:

1883:	4626	danske,	288	blakkede,	1032	tyske,
1888:	4603	—	305	—	1038	—
1893:	4629	—	299	—	1018	—

Mens endnu midten af ottiårene har bragt tab for Danskerne, forøvrigt uden nogen synderlig forøgelse for Tyskerne, er i sidste femår strøm-kæntningen sket, og den

glædelige fremgang begyndt, som også de sidste rigsdagsvalg blandt andet bærer vidne om. Danskerne er nu de angribende; det' er Tyskerne, som må værge sig.

Men, siger en pessimist igen, det kunde jo være, at stillingen i enkelte egne var holdt eller mer end holdt, hvorimod Tyskerne netop på såre punkter har haft en så meget stærkere fremgang. Ja, ganske vist, der er adskillige steder også i udsatte egne, hvor der er nedgang, men egenlig deroute kendes kun i to sogne — jeg nævner dem strax — det er de samgrænsende Arrild i Haderslev Vesteramt og Nørre Lygum i Tønder amt, hvor Tyskerne i tidens løb er blevet dobbelt så stærke, idet de er stegne fra 28 til 55. I ingen andre sogne har de vundet mere end 4 gårde, når undtages tre, i hvilke de har taget henholdsvis 5, 5 og 7. Og trækker man ovennævnte to sogne fra det øvrige Nordslesvig, kommer dette til at stå i så meget mere glimrende lys:

1863:	4638	danske,	248	blakkede,	927	tyske,
1873:	4580	—	270	—	963	—
1883:	4552	—	284	—	977	—
1893:	4555	—	295	—	963	—

Den ligefremme vinding eller svækkelse er altså:

1863-73:	÷ 58	danske,	+ 22	blakkede,	+ 36	tyske,
1873-83:	÷ 28	—	+ 14	—	+ 14	—
1883-93:	+ 3	—	+ 11	—	÷ 14	—

I 106 sogne har tyskerne i de 30 år erobret 36 gårde, omtrent en gård i hvert tredje sogn eller en gård hvert år. De har i 1893 netop samme antal gårde, som de allerede havde i 1873.

Ja, indvender pessimisten atter, dette kan være godt nok, men hvorledes vil det stille sig i fremtiden? Nu først

skal den slægt til at tage ved gårdene, som er fostret under det tyske regimente og ikke har kendt den gode tid; er danskheden bevaret hos den? Resultaterne fra det sidste femår taler til gunst for Danskerne, og jeg har yderligere søgt at forebygge indvendingen ved overalt, hvor der var voxne arvinger til gårdene, at spørge mig for om deres sindelag. Svaret lyder: Der findes blandt gårdarvingerne en forskydning til dansk side af 49, mens de blakkede får et ÷ på 14, de tyske et på 35. Når altså de unge mænd tiltræder deres arvegårde, hvad forhåbenlig sker i de fleste tilfælde, eftersom ungdommens udvandring nu i det væsentlige er stanset, vil forholdet mellem dansk og tysk være

1863: 4735 danske, 256 blakkede, 955 tyske,

1893: 4629 — 299 — 1018 —

i udsigt: 4678 — 285 — 983 —

Danskernes tab er så reduceret til:

	med Arrild og N. Lygum	uden Arrild og N. Lygum
	57	36
De blakkedes vinding til	29	28
Tyskernes til	28	8

Endnu kan pessimisten spørge: selv om ikke antallet af tyske gårde er taget så meget til, er så ikke det areal jord, der er i tyske hænder, forholdsvis så meget større, idet det særlig siden 1864 har været de store gårde, som danske har måttet sælge til Tyskere, fordi danske købere med tilstrækkelig kapital ikke fandtes i landet selv? Å nej, ikke i nogen fremtrædende grad, som efterfølgende oversigt over gårdene med over 1800 ./. nettoudbytte

(svarende omtrent til gårde med over 10 tdr. hartkorn)
vil vise: *)

1863:	196	danske,	4	blakkede,	105	tyske,
1873:	186	—	6	—	113	—
1883:	178	—	5	—	122	—
1893:	180	—	3	—	122	—
udsigt:	180	—	5	—	120	—

Et tab af 17 gårde på 305 er tilvisse ufordelagtigere end et tab af 63 på 5946, men så synderligt kan det ikke forrykke forholdet mellem dansk og tysk i henseende til jordbesiddelsen.

Et ensartet stort tab har Danskerne lidt ved, at 9 af de augustenburgske herregårde, som den danske regering solgte væsenlig til kongerigske godsejere, af disse er overdraget til Tyskere. Trækkes alle augustenburgske gårde fra, bliver forholdet

1863:	184	danske,	4	blakkede,	103	tyske,
1873:	178	—	6	—	107	—
1883:	174	—	5	—	112	—
1893:	177	—	3	—	111	—

eller udenfor hertugens gamle ejendomme er der kun 8 storgårde flere i tysk eje i 1893 end i 1863.

Det er Danskernes to væsenlige tab: den store overgang til tysk i Arrild—N. Lygum og salget af de fleste augustenburgske gårde på Als og Sundved til Tyskere. Subtraherer vi disse gårde og de to sogne fra det samlede gårdetal, kommer følgende tal ud:

*) Elleve store gårde, som findes i den officielle fortegnelse, der nu er en del år gammel, har jeg ikke kunnet henføre til de nuværende ejere.

1863:	4626	danske,	248	blakkede,	925	tyske,
1873:	4572	—	270	—	957	—
1883:	4548	—	284	—	967	—
1893:	4552	-	295	—	952	—
udsigt:	4599	--	276	—	924	—

Et sidste spørgsmål, som trænger til besvarelse, er dette: Er ikke Tyskheden voxet så meget siden 1864 i intensitet, Tyskerne i forståelse af det at være tysk, i brugen af det tyske sprog, i intelligens og dygtighed, at 1018 Tyskere i 1893 betyder forholdsvis meget mere end 953 i 1863? Dette skal jeg inddade mig på i et senere afsnit.

III.

Vi vil nu vandre Nordslesvig rundt for at undersøge stillingen lidt nøjere, idet jeg undertiden benytter lejligheden til at gå lidt udenfor gårdmandsæmnet. *)

Haderslev Østeramt nordenfjords

1863:	365	danske,	6	blakkede,	50	tyske,
1873:	365	—	5	—	51	
1883:	364	—	9	—	48	--
1893:	358	—	13	—	50	—
udsigt:	362	—	14	—	45	—

er fortrinsvis landet med de store gårde. Af 305 gårde med mindst 1800 *M.* nettoudbytte findes her alene 87: trods den før omtalte vanskelighed ved at holde netop de store ejendomme er dette sket; til de 18 tyske storgårde i 1863 er der siden kommet tre, til gengæld er tre gårde

*) Et bylag er altid i sin helhed lagt til et enkelt sogn, selv om det i virkeligheden hører til flere, og et sogn altid i sin helhed til en af de større afdelinger.

blevet danske. Men adskillige steder er på storgårde hjemmetyskere blevet afløste af indvandrede. Udenfor de store ejendomme findes her kun meget lidt hjemmetyskeri; i enkelte sogne som Stepping er tyskheden fuldstændig i opløsning; sogne som Fjelstrup, Vonsbæk, Moltrup hører til de allerreneste i landet.

Om Haderslev Østeramt i det hele gælder, at folk der gør et tungere og mindre kvikt indtryk end i andre dele af landet; de har ikke den livlighed og ævne til at føje deres ord, som udmærker Sundvedboerne og Alsingerne, og hvorved disse minder om Fynboerne, ikke heller er de så grebne af åndelige interesser som befolkningen vesterpå; Grundtvigianerne har således aldrig fået indpas her. Særlig ungdommen har et tungt præg, måske fordi så få har været på højskole. Folk føler det selv med lidt misundelse mod Vesterboerne; men den ros skal de have, at med deres konservatisme, der undertiden udarter til stilleståen, er forbunden stor trofasthed (næsten ingen omslag fra dansk til tysk har her fundet sted); ingensteder har danskheden udsigt til at vinde såmeget, ved at danske sønner tager arv efter tyske fædre, og gælder det om ofre for den danske sag, står pungen videst åben her.

Haderslev Østeramt søndenfjords

1863:	270	danske,	21	blakkede,	101	tyske,
1873:	272	—	21	—	99	—
1883:	277	—	15	—	100	—
1893:	291	—	10	—	91	—
udsigt:	302	—	6	—	84	—

viser i de første ti år stilstand, i de næste ti år erobring af Danskerne fra de blakkede, men i de sidste ti år

afgjort fremgang for danskerne på bekostning både af blakkede og Tyskere. Disses tal er imidlertid forholdsvis betydeligt større end i det øvrige Østeramt, hvad der skyldes Vilstrup sogn og dele af Hoptrup. Vi har her de eneste bylag i Østeramtet med et flertal af tysksindede gårdmænd, S. Vilstrup, Sønderballe og Abkær, en usselig hedeby i Vedsted sogn, den lavest skyldsatte i amtet. — Vilstrup sogn er imidlertid ikke så slent, som det har ord for; det er f. ex. helt urigtigt, når hr. Erik Skram i „Hinsides Grænsen“ lader næsten alle bønderne være tysksindede. Tværtimod findes i øjeblikket netop lige så mange danske som tyske gårdmænd i hele sognet; men ikke få dansksindede gårdmænd er danske undersåtter, som er nødte til at sidde med hænderne i skødet, og der er få energiske ledere. Lad os se dette sogn nærmere efter, f. ex. analysere sidste rigsdagsvalg. Der blev ved dette afgivet 32 danske mod 73 tyske stemmer; men af de tyske skyldes 10 embedsmænd, 2 indvandrede og 15 folk, der kun gjorde det, fordi de var under tryk. Tilbage bliver der 46 frivillige tyske stemmer fra indfødte, hvoraf de 35 tilhører gårdmandsklassen (med brødre, sønner, aftægtsfolk). 46 stemmer af et vælgertal på 165, hvortil kommer 25 danske undersåtter uden stemmeret. Kun en fjerdedel af sognets befolkning er således tysksindet, idet vi trøstigt kan gå ud fra, at her er ingen Tysker bleven hjemme af frygt, så de 60 vælgere, der ikke mødte, næsten alle kan skrives den danske sag tilgode ligesom de danske undersåtter. Morsomt nok er netop i gårdmandsklassen i Vilstrup de danske gået frem med 6 siden 1864 og Tyskerne gået tilbage med 4. Og på hvilken made: Væsenlig ved at sønnerne er blevet danske, hvor

fædrene var tyske, en bevægelse, der endnu ikke har nået sin afslutning; ved sidste valg var der sønner, der endnu ikke har taget ved gårdene, som stemte dansk, mens deres fædre stemte tysk. Det er den stille magt, der jævnt og sindigt virker i det små, det er den danske natur, som de gamle troede at have kuet i sig, der nu slår ud i de unge. — Også i Hoptrup, hvor omtrent en fjerdedel af gårdmændene er tysksindede, er der fremgang for de danske; i det ene år 1891 gik tre blakkede og en tysk gård over i danske hænder. Heller ikke her må man lade sig blænde af tallene ved rigsdagsvalget, men lade sig retlede af efterstående oversigt:

vælgere	danske unders.	danske stemmer	tyske stemmer
299	53	151	75

Af de tyske stemmer var:

embedsm.	indvandrede	under tryk	frie
17	12	15	31

(deraf 22 i gårdmandsklassen). Altså 31 frivillige indfødte Tyskere blandt 352 voksne mænd i det sogn i Haderslev amt, der efter Vilstrup har det meste tyskeri. Det vil ses, at mange vælgere ikke er mødt frem; det er i byerne Sønderballe og Mastrup, at endel danske ømmer sig ved at komme til valg, fordi de tyske gårdmænd her er de mægtige. Man kan lære af disse tal fra Vilstrup og Hoptrup, hvor vanskeligt det er at dømme om sønderjyske forhold, når man ikke ser tilbunds. — Også i Vedsted sogn går det tilbage med tyskeriet; i Ustrup og i Abkær bliver flere Tyskeres sønner danske. — Modsat de øvrige dele af Østeramtet findes her meget få indvandrede tyske gårdmænd. Af de store gårde, der her er omtrent ligeså

talrige som nord for fjorden, er to gåede fra tyske hænder over i danske, men tyskerne har vundet tre danske og to blakkede. 38 store ejendomme er danske, 29 tyske.

Haderslev Østeramt: Sognene om jærnvejen (Sommersted, Oxenvad, Jægerup, Nustrup, Skrydstrup, Magstrup, Hanmelev).

1863:	319	danske,	12	blakkede,	33	tyske,
1873:	314	—	12	—	38	—
1883:	314	—	13	—	37	—
1893:	312	—	15	—	37	—
udsigt:	317	—	12	—	35	—

De danske gårdes tal er gået lidt tilbage, de tyskes lidt frem. En af årsagerne hertil er den, at i sogne, hvor der før 1864 slet ingen tyskthed fandtes, måtte der nødvendigvis skabes nogen af overløbere efter erobringen; hertil kommer indvandring i Oxenvad og Nustrup. I Sommersted sogn har den indre mission gjort fortræd ved at sløve folk i national retning, en kendsgærning, vi vil møde flere andre steder, og i den nordlige del af dette sogn (Refsø og Lert) med Ørsted i Oxenvad sogn er der — umiddelbart op til grænsen — dannet en anløben egn med meget wühlende tyske gårdmænd (12 mod 22 danske og 5 blakkede), forstærkede af grænsebetjænte, toldere, jærnbanelmænd og skovløbere. Men netop i Ørsted skal folk nu have fået nok af at have spillet tyske. Den øvrige del af jærnbanelandet er særdeles god dansk, hvad sindelaget angår (når vi ikke medregner bestillingsmandsophobningen i Vojens), og med undtagelse af et par sogne, hvad energien angår. Af de få store gårde er 5 tyske (de tre i Sommersted sogn) og kun een dansk.

Røddingegnen (Frøs herred og Gram gods)

1863:	571 danske,	14 blakkede,	29 tyske,
1873:	571	14	— 29 —
1883:	572	15	— 27 —
1893:	561	— 18	35 —
udsigt:	563	— 19	— 32 —

bører til de allerbedste danske, men lider under følgerne af, at udvandringen her har været stærkest og senest er hørt op. De fædre, der tidligere lod deres sønner vandre ud, er nu gamle og må sælge, da de ikke kan få sønnerne hjem; deraf fremgangen for Tyskerne netop i den senere tid. Trods optagelsen i den preussiske borgerrulle i de sidste år findes her endnu overordentlig mange danske undersætter. I Hygum og Lintrup sogne, de to nordvestligste, var der således til rigsdagsvalget i sommeren 1893 341 valgberettigede, men ved siden deraf 158 optanter, der under andre forhold vilde have haft stemmeret. Af de store gårde tilhører de tre den danske greve på Gram, tre en proprietærslægt i Jels, der i århundredets begyndelse kom fra Nørrejylland, men nu er hel tysk; af resten er to på danske, to på tyske hænder (deraf også en i Jels), en tilhører en sparekasse i Angel.

Toftlundegnen (N. Rangstrup herred)

1863:	259 danske,	10 blakkede,	37 tyske,
1873:	261	— 10	— 35 —
1883:	261	— 10	— 35 —
1893:	264	— 7	— 35 —
udsigt:	266	— 8	— 32 —

omfatter tre fortrinlige sogne, Agerskov, Tislund og Bevtøft, et med nogle Tyskere, men også med svært flinke

danske, Branderup, og så det slemme Toftlund, hvor forholdet har været nede på 28 d., 2 bl., 2 t., men i de sidste år har forandret sig til 31 d., 2 bl., 18 t. Toftlund kommune er den eneste i hele Vesteramtet, hvor de tyske gårdmænd har overtallet (5 d., 1 bl., 6 t.). Når hertil kommer, at Toftlund er en embedsmandsrede, vil det forstås, at de danske til tider har haft det hårdt her, men nu er de over det værste. I Toftlund by med 118 stemmeberettigede (tallet på de danske undersætter kender jeg ikke, men i hele sognet er 26 optanter grundejere) afgaves sidste gang 41 danske og 53 tyske stemmer, men af disse var kun 9 indfødte frivillige, deraf de 8 tilhørende gårdmandsklassen; 34 embedsmænd og 3 indvandrede stemte, og 7 tyske stemmer afgaves kun nødtvungent. I de sidste år har der i sognet fundet et gennembrud sted, så de danske nu er vakte og frejdigt stemte; alene blandt gårdmændene har i de sidste år tre slået om og stemt dansk ved rigsdagsvalget i sommer. Det støtter også de danske i sognet, at Tyskerne her kun findes i en enklave, til alle sider omgivet af ypperlige danske egne, særlig mod syd med en brilliant befolkning. Folkene i Agerstov sogn har ævnet både at holde deres egen sti ren og at virke i videre krese. Når jeg undtager Ullerup på Sundved, findes vist intet andet sogn i Nordslesvig, hvor befolkningen i sin hellhed er sådan med som her, og hvor der sidder en sådan række enkelte mænd, der følger med i dansk åndsliv. Højest uretfærdig er den beskyldning, der fra en vis side engang kom frem, at Grundtvigianerne ved deres afsluttede klikevæsen skræmmede andre folk bort og gjorde dem tyske; tyskeriet i Toftlund og Rødding skulde forklares heraf. Går man

tingene ind paa livet, viser denne beskyldning sig at være fuldstændig uberettiget og kun fremsat af ren perfidi uden nogen kendskab til forholdene i disse egne. Tværtimod er det Grundtvigianerne, der har deres gode del i fremgangen for de danske i de senere år i disse to embedsbyer. — De tre store gårde i herredet er danske.

Hvidding herred (Arrild fraregnet),					
1863:	341	danske,	8	blakkede,	15 tyske,
1873:	341	—	8	—	15 —
1883:	341	—	9	—	14 —
1893:	336	—	12	—	16 —
udsigt:	336	—	13	—	15 —

Ribes gamle opland, er med undtagelse af Skærbæk næsten blottet for tyskeri, kun ved Hvidding grænsestation en embedsmandskoloni. — I Skærbæk er Danskernes stilling i de senere år gået tilbage. Vestbanen, der har gjort Skærbæk til hovedstation og handelscentrum i landet mellem Tønder og Ribe, har tilført byen en mængde embedsmænd og adskillige indvandrede, og en energisk og ivrigt agiterende præst har fået adskillige med sig, både småfolk, der tildels økonomisk er afhængige af en bank, han har lavet, og yngre gårdmænd, der er bleven tyske som soldater. Således kunde Skærbæk by ved sidste valg stille 66 tyske stemmer (77 danske), nemlig 31 embedsmænds, 10 indvandrede, 18 afhængiges og 7 frivilliges. Der var 192 vælgere. — Af de 4 store marskgårde (i Skærbæk) er den ene blakket, de tre danske.

Ved Enklaverne

1863:	438	danske,	22	blakkede,	17 tyske,
1873:	433	—	24	—	20 —

1883:	434	danske,	24	blakkede,	19	tyske,
1893:	433	—	21	—	23	—
udsigt:	435	—	20	—	22	—

forstår jeg hele den gode del af Tønder Nørreamt vest for linjen Tønder-Lygumkloster, selv om adskillige sogne indenfor dette område før 1864 helt eller overvejende hørte til hertugdømmet. Som gammel kongerigsk egn har der ikke kunnet udvikle sig nogen Slesvigholsteinisme i ældre tid på grundlag af „verbriefte rechte“ og foragten for Nørrejylland. Af det ringe tal på Tyskere skal man imidlertid ikke slutte, at Enklaverne hører til første klasses egne hernede. Ved siden af nogle ypperlige sogne og enkelte gode folk også i dårlige sogne findes her nogle af de i national henseende sløveste egne. Folk er ikke tyske, gudbevares, men den danske sag får nøjes bare med det, at de er danske. Arbejde, energi, dansk oplysning er der meget lidt af. Nærheden af Tønder med dens kaffepunsj-ånde, den alt overvejende interesse for studeprang, den magelige levevis med en driftsmåde, der fordrer meget lidt arbejde og intelligens, mangelen på førere, men også mangelen på Tyskere, med hvem en kamp kunde tages op, har ikke kunnet andet end sætte folk herude tilbage. Ingensteds samler møder færre tilhørere, ingensteds er offervilligheden ringere, og hvad der mulig antyder en fare for fremtiden, ingensteds er vist skellet mellem store og små så skarpt som her. Visby sogn skal være det fattigste i amtet med et talrigt proletariat. Endelig gør også den indre mission fortræd, f. ex. i Emmerlev. I nogle kommuner er der næsten ligeså mange gårdmænd, der betegnes som blakkede, som der er danske gårdejere. 15 store marskgårde er danske, 4 er tyske.

Arrild og N. Lygum

1863:	97	danske,	8	blakkede,	28	tyske,
1873:	90	—	8	—	35	—
1883:	74	—	4	—	55	—
1893:	74	—	4	—	55	—
udsigt:	76	—	9	—	48	—

danner som tidligere omtalt en gruppe for sig. Disse to sogne er de eneste, i hvilke et almindeligt frafald af danske lader sig påvise. Til at begynde med er det jævnt, men i det andet tiår tager frafaldet stor fart — to gårde hvert år — for derefter igen heldigvis brat at stanse. I de sidste 10 år har tyskerne intet vundet; vi kan deraf slutte, at hvad der er tilbage af dansk, vil vedblive at være det; og nu er der endogså tegn til en reaktion. De østligste byer, Rost, Visbjærg og tildels Landeby, der ligger ind imod det gode N. Rangstrup herred, med hvilket de har deres meste samkvem, danner en undtagelse fra den øvrige del af sognene; de har ikke taget del i opløsningen, og her er bevaret en kraftig dansk kærne; andre byer som Løjtved har alle dage været næsten rent tyske, men i byer som V. Terp og N. Lygum er det, at den voldsomme tilbagegang har fundet sted. Der har været mangel på danske ledere, medens tyskerne har haft flinke og dygtige folk. Hvor fædrene var blakkede, blev sønnerne tyske, og hvor de var danske, blev sønnerne blakkede eller også ofte tyske. Indvandring har næsten ikke fundet sted, det er sognenes egne børn, der har voldt nedgangen. Arrild sogn er nu ved at komme sig, men i N. Lygum hersker en forknyt ånd. Flere af byerne hører til de fattigste og mest afsidesliggende i Nordslesvig, og befolkningen har der på forhånd et lidet frejdigt præg,

andre ligger ude i det rige græsland øst for Lobækken, men de var alt før 1864 tyske, og bøndernes selvfølelse som matadorer har selvfølgelig ikke kunnet blive noget motiv for dem til at ændre deres anskuelser, efter at det store i landet var blevet det tyske. — Af storgårdene er 3 i Lygum sogn tyske, 3 i Rost danske.

Slogs herred (med Tønder og Lygumkloster landsogne og Abild).

1863:	302	danske,	37	blakkede,	190	tyske,
1873:	286	—	45	—	198	—
1883:	265	—	54	—	210	—
1893:	266	—	55	—	208	—
udsigt:	262	—	54	—	213	—

Nu er vi kommet ind i den mest tyske egn i Nordslesvig, den vestlige del af den skæve firkant Tønder-Lygumkloster-Åbenrå-Gråsten. Tyskheden her er af gammel datum og særlig tilhuse hos de store bønder (af gårdene med over 1800 *ℳ*. nettoudbytte er der kun 3 danske mod 17 tyske), mens de mindre ejendomsbesiddere og håndværkerne mange steder er bravt danske. Ja her optræder i modsætning til den for Nordslesvig almindelig gældende regel håndværkere og kådnere som danske førere; blandt dem tages f. ex. vælgerforeningens tillidsmænd; det er til dem, man ofte må henvende sig, når man ønsker besked om stillingen. I tre sogne har tyskerne et knebent flertal blandt gårdmændene. Midt i herredet udsondrer sig den udmærkede danske oase Bylderup-Lendemark med flere andre forholdsvis gode byer omkring sig i Tinglev, Burkal og Bylderup sogne. Øster Højst kirkeby med Søvang er også god, ligeså Lygumkloster og delvis Tønder

landsogn og de byer i Ravsted sogn, der ligger ind mod Åbenrå amt. Endelig er mod vest Rørkær i Hostrup sogn en by med fortrinlige danske både blandt gårdmænd og småfolk, om der end her også findes indædt tyskhed. På den anden side har Ravsted kirkeby, den vestlige del af Højst sogn, flere bylag i Burkal og Tinglev næsten ingen dansksindede bønder, og ikke få steder optræder som karakteristisk det store antal blakkede. Vi får her mellemslesvigske tilstande, som de findes i Kærherred og sydvest for Flensborg; få bevidste danske, ligeledes kun få positive tyskere, den store befolkning nationalt og politisk interesseløs. Der er ikke lidt at røre op i, men en hovedbetingelse fattes: førere. Eller i byer, hvor der gives sådanne, kan det være, at de ikke er populære; de kan f. ex. være, hvad der på sønderjysk hedder „vedholdende“, og kniber deres arbejdere ned så langt som muligt, mens de tysksindede velhavere ikke er rædde for, når det gælder, at lukke op for pungen. At danskheden har måttet gå tilbage i Slogsherred, behøver ingen lang udvikling; snarere er det mindre let forståeligt, at tabet ikke har været større, og at her som næsten allevegne tilbagegangen er stanset i det sidste tiår. — Alligevel er herredet en udsat egn, som falder hen i sløvhed, når den ikke idelig purres ud. Rigsdagsvalget 1890 gav et efter omstændighederne godt resultat, da vælgerforeningen her udfoldede stor virksomhed, men 1893 gik det dårligere, fordi vælgerforeningen måtte lægge sit direkte arbejde andensteds hen, og Ty-skerne dennegang gjorde alt for at oprette deres nederlag fra forrige gang; dog blev der afgivet 358 danske stemmer flere i Tønder amt end i 1884. I det afgjort danske Bylderup, hvor kun 2—3 bylag er overvejende tyske, i Hostrup

og Højst, hvor der ved siden af ivrige Tyskere er mange gode danske, og i Ravsted, hvor udpræget danske byer står mod udpræget tyske, *) gik det nogenlunde, men i Burkal og Tinglev har de danske opgivet ævred; kun enkeltvis og planløst afgaves stemmer på Gustav Johannsen (38 og 25). Fra den største by i Burkal sogn, der er langt overvejende dansk, mødte ingen. I en anden by „tøtt di gammel, te ale kund itt blyw ant; di vild itt køhr for e småfolk. Det er heller itt så lett for e folk, hvonær e mand itt sjell vil hen. Så fäll å e wähl å en tih, law folk var å e mohs o skær tørre: di vild itt spild djer tih å djer daw-løn.“ I dette sogn har også den indre mission (Bornholmerne) gjort fortræd; her afholder den sine store fleredagesmøder. I Hostrup sogn stemte af 219 vælgere, hvis tal egenlig borde forøges med 17 danske undersætter, 79 tysk; deraf 18 embedsmænd, 21 tilhørende gårdmandsklassen, 22 frivillige stemmer fra småfolk og 18 tvungne. c. 10 stemmer skyldtes østpreussiske karle fra en stor gård, men sognet tæller desuden 14 indvandrede sønderfra. Når gårde i dette og et par andre sydlige sogne er tilfals, kommer der aldrig købere længere nordfra. Mens Tinglev og Burkal ligger godt beskyttede mod Kærherred af heder og kær næsten uden overgange, går gennem Hostrup sogn den alfare vej fra Frisland og Kærherred til Tønder, og netop herfra er den indvandring af dansktalende men tysk-sindede folk kommet, som svækker den danske stilling i sognet.

*) I Ravsted by torde 1890 kun 5 danske mænd møde ved valgurnen, „men når den endelige afstemning sker, vil alle møde, og sognet give et stort dansk flertal.“

Åbenrå amts Vestland (Ris og S. Rangstrup herreder
undtagen Løjt og Åbenrå).

1863:	323	danske,	20	blakkede,	109	tyske,
1873:	316	—	24	—	112	—
1883:	315	—	21	—	116	—
1893:	317	—	23	—	112	—
udsigt:	321	—	18	—	113	—

Åbenrå amt danner ikke som de fire andre en sluttet naturlig enhed i fysisk henseende og lige-ålidt i folkelig. Landskabet har mod øst Sundveds karakter, mod vest har vi det samme jævne græs- og hedeland som gennem hele Tønder Nørreamt, mod hvilket der intet naturligt skel af nogen betydning findes. Ind mod Sundved og ind mod Haderslev amt findes lige så gode danske egne som i disse områder, men vest på ind mod Slogs herred og sønderpå ned mod Flensborg fjord står det adskillige steder temmelig skralt til. Ris og S. Rangstrup herreder for sig frembyder en lignende afveksling; Egvad sogn, Ø. Lygum undtagen to bylag, de vestlige dele af Ris og Hjortkær, det halve Bjolderup sogn er således ypperlige, men Hellevad sogn er sløjt, Bedsted trykket af stortyskere, de østlige byer i Ris og Hjortkær svækkede ved bortdragen af danske og indvandring af tyske (se V). — Forholdet mellem dansk og tysk er kun lidet forrykket siden 1864. De store gårde er næsten alle tyske (8 mod 3 danske); de findes i Ris og Hjortkær Østersogne og i Bedsted, altså netop i de dårlige egne.

Landet om Åbenrå fjord (Løjt, Åbenrå, Ensted, Felsted, Varnæs og Asbøl)

1863:	294	danske,	20	blakkede,	114	tyske,
1873:	286	—	28	—	114	—

1883:	298 danske,	28 blakkede,	102 tyske,
1893:	301 —	31 —	96 —
udsigt:	304 —	29 —	95 —

viser i første tiår, at en del danske er blevet ligegyldige, i andet tiår stærk stigning i tallet på de danske gårdmænd og tilsvarende tilbagegang for de tyske, en kamp, der i ringere grad, men til samme side er fortsat i de sidste ti år og som endnu ikke lader til at være stanset. Det er en lignende bevægelse som i Haderslev Østeramt søndenfjords og skyldes Løjt — et sogn med megen gammel tyskhed — og Felsted, et flinkt dansk sogn med Sundvedtykke, i hvilket tyskheden udenfor herregårdene Grøngrøft og Skovbølgård er helt skrumpet ind. Bægge steder er det ofte de tyske forældres børn, som bliver danske. I modsætning til Åbenrås Vesterland er her meget få indvandrede, hvad der navnlig gælder om Løjt. Løjtingerne er et gammeldags folkefærd for sig selv med øbonatur, der ikke tåler tilflyttede. Rent i modsætning til deres øvrige konservatisme står nu det, at det ene medlem af tyske slægter efter det andet bliver dansk, hvis man ikke vil sige, at netop det inderste, mest konservative hos dem er deres danske blod og natur, som får frihed til at slå igennem hos de unge. I Stollig bylag stod 1863 9 danske gårdmænd mod 12 tyske, nu er der 13 danske og 8 tyske. Til omslaget bidrager også de mange blandede ægteskaber, hvorved danske og tyske slægter sammengiftes og kommer i livligt samkvem og under påvirkning af hinanden. Også på anden måde viser Løjtingernes sammenslutning mod udensogns foretagender sig. Både danske og tyske foreninger har haft vanskeligt ved at skaffe sig indpas her; i hele byer sluttede danske og

tyske kontrakt med hinanden om gensidig ikke at indtræde i dem for ikke at få ufred ind i byen.

På vor vandring gennem Nordslesvig har vi hidtil ikke kunnet træffe andre egenlige herregårde end Gram, Schackenberg og Trøjborg, alle danske; nu kommer vi, idet vi nærmer os Als og Sundved, ind i herregårdsland. Ikke fordi der ikke andensteds findes mange store gårde, men her har vi rigtige gamle hovedgårde, hvis ejere har gjort fordring på at være herremænd og i det hele stået i et fjærnere forhold til befolkningen end storbønderne i andre egne, hvad der vistnok har haft sin betydning ved at bevare landet for tyskersmitte i den tid, den nationale strid begyndte, idet ejerne af de fleste af herregårdene var tysksindede, men som tilhørende en anden samfundsklasse end bønderne ingen indflydelse kunde få på disse. Åbenrå amt har 10 herregårde, hvoraf 6 i denne del. De to, Grøngrøft og Skovbølgård, er gammel tyske, de to, Kiding og Årup, har i hele tidsrummet været danske, de to, Fiskbæk og Gråsten, solgtes af deres danske ejer strax i 1865 tilbage til Augustenborgerne. De andre 8 store gårde i distriktet er danske undtagen en, som skiftede nationalitet i 1870.

Landet ned mod Flensborg fjord

1863:	238 danske,	16 blakkede,	85 tyske,
1873:	235	— 17	— 87
1883:	221	— 20	— 98
1893:	215	— 24	— 100
udsigt:	215	— 22	— 102

ser efter tallene ikke så sort ud som Slogs herred, men er måske i virkeligheden mere truet på grund af sin udsatte beliggenhed. Angelboer har ikke svært ved at smutte over

fjorden og nedsætte sig her; tidligere var det brede vand en god grænse, men nu har den livlige dampskibsfærdsel svækket dets betydning som sådan; næsten hele området hører til Flensborgs opland, hvad der ligeledes medfører fare også med hensyn til sproget; Slogs herred ligger anderledes afsides og har som stødpude i sønden mod det tyske sprogs fremtrængen et rent dansk bælte på flere miles gennemsnit i Mellemslesvig; her ved fjorden mødes der imod et dansk land med et rent tysk. Det har også skortet på dygtige danske førere; fra et af sognene lyder klagen over Danskernes større „vedholdenhed“. — Nordvestligst ligger det lille Uge sogn; allerede før krigen var her flere tysksindede end dansksindede gårdmænd, og i 1864 kaldte de tyske officerer sognet „Klein-Deutschland“ på grund af dets tyskthed. Siden da er Tyskernes tal ikke tiltaget, men af de danske gårde er de halve nu blakkede. Der er dog mange danske i Uge, men de er kommet ud af øvelsen og har ladet tyskerne råde forlænge. I Klipleve store sogn er der meget lidt tyskeri; men en gennemgående sløv befolkning. I Kværs trykker mægtige og dygtige Tyskere det store danske flertal. I Rinknæs er flertallet af bønder og kaptejner danske, men foruden ikke få store bønder er også mange småfolk (tildels indvandrede) og fiskere tysksindede, og socialismen har fået fat i ikke så få. I Holbøl holder dansk og tysk hinanden i ligevægt indenfor gårdmandsstanden, mens hverken tysktheden eller de socialistiske ideer har fået tag i ret mange småfolk; i de sidste år er der kommet mere fart og frejdighed blandt de danske. I Bov sogn endelig har Kollund flere Tyskere blandt sine bønder, men de vestlige bylag, Kiskelund, N. Smedby, Vejbæk og Kiagelund er så godt

og så ublandet dansksindede som nogen egn i Nordslesvig. — Nedgangen i dette distrikt har ikke været så stor, som man kunde vente efter den udsatte beliggenhed, og atter her viser det sig, at Tyskerne i den sidste tredjedel af de 30 år er stået stille. Af storgårdene er 4 danske og 6 tyske, uforandret som i 1863. Af de 4 gamle herregårde er kun 2 nu storgårde (Søgård på danske hænder og Ladegård på tyske), Årtoft er udstykket og Kelstrup er af den preussiske regering lagt ud til plantage.

Sundved.

1863:	282	danske,	16	blakkede,	46	tyske,
1873:	277	—	16	—	51	—
1883:	273	—	17	—	54	—
1893:	278	—	14	—	52	—
udsigt:	278	—	17	—	49	—

Nu er vi ude af de egne, der er tilbage på grund af mange Tyskere eller sløve Danskere; nu færdes vi iblandt en kærnedansk og dygtig befolkning, ved siden af Alsingerne og folkene i N. Rangstrup herred den bedste i landet, vistnok med gennemgående større og i videre krese udbredt dansk dannelse end andre steder. Kun på Broagerland spiller tyskheden en rolle på grund af halvøens udsatte beliggenhed, de mange embedsmænd, nogle indvandrede teglværksarbejdere fra Lippe-Detmold og enkelte teglværks ejere, der i sin tid vel blandt andet for at vise, at de var mere end bønderne, blev tyske. Nu er imidlertid bønderne åndeligt voxet dem over hovedet. I det øvrige land er det som gennemgående i Haderslev Vesteramt eller det meste af Østeramtet, at det ikke er de bedst begavede eller mest hæderlige bestanddele af befolkningen, der er

bleven tyske. Også her nu stilstand for Tyskerne efter ringe fremgang i de første åringer; derimod et virkelig mægtigt opsving hos Danskerne, hvad de sidste rigsdagsvalg yder glimrende vidnesbyrd om. *) Fjorten store gårde danske, syv tyske. Dansk er grevesædet Sandbjærg og fra 1893 Ballegård, tysk er Bøgskov og Avnbølgård, som blev det midt i 70erne. Af de andre fem tyske storgårde tilhører Renbjærg teglværk en bank i Kiel.

Sønderherred Als.

1863:	385	danske,	30	blakkede,	49	tyske,
1873:	380	—	26	—	58	—
1883:	372	--	30	—	62	—
1893:	371	—	33	—	60	—
udsigt:	377	—	28	—	59	—

Her havde hertugen af Augustenborg de 10 af sine 16 herregårde (Augustenborg, Gammelgård, Vertemine, Gundestrup, Kejnæsgård, Sønderborg Ladegård, Majbølgård, Rønhave, Rumohrsgård og Øvelgønne), 1 (Avnbølgård) lå på Sundved, 5 (Kiding, Årup, Fiskbæk, Gråsten og Kelstrup) i Åbenrå amt. 1852 afkøbtes de ham af den danske regering, som efterhånden solgte de fleste af dem; en (Sønderborg Ladegård) blev købt af Sønderborg by; de 12 blev købt af danske landmænd, de to (Gundestrup og Kejnæsgård) havde underlig nok regeringen afhændet til Tyskere. Efter 1864 er den ene af de danske godsejere efter den anden rømt fra landet og har afstået sine ejendomme til Tyskere; det gælder således

*)	danske stemmer	tyske stemmer
1884:	981	260
1887:	1039	268
1890:	1066	235
1893:	1209	231

alle gårdene på Als undtagen Majbølgård. Det tab, danskheden på denne måde har lidt, kan ikke regnes Sønderjyderne til last, eftersom de fleste af disse godsejere var fra Kongeriget. I Sønderherred bør derfor de augustenborgske gårde regnes fra, ikke når den absolute stilling skal opgøres, men når spørgsmålet er, hvorledes den alsiske bondestand har holdt sig. På denne måde kan ovenstående tal rettes til efterfølgende:

1863:	378 danske,	30 blakkede,	47 tyske,
1873:	375	— 26	— 54
1883:	370	— 30	— 55
1893:	370	— 33	— 52
udsigt:	376	— 28	— 51

eller med ord: lidt fremgang for Tyskerne, så stillestand og nu begyndende tilbagegang. Tyskheden i det hele kun af ringe betydning udenfor Ketting og en del af Lysabild. — Af 10 storgårde udenfor herregårdenes klasse er de 3 tyske.

Nørreherred Als

1863:	251 danske,	16 blakkede,	52 tyske,
1873:	243	— 20	— 56
1883:	245	— 19	— 55
1893:	252	— 19	— 48
udsigt:	264	— 16	— 39

har ingen herregårde *) og har altså undgået at få tyskthed ad den vej, men har derimod fra ældre tid noget mere tyskthed blandt sine bønder end Sønderherred. Omkring 1870 forstærkedes den ved frafald af danske; den holdt sig uforandret til midten af firserne for derefter at gå tilbage indtil 1893 med al udsigt til yderligere at svinde

*) 2 storgårde danske, 2 blakkede, 2 tyske.

ind. På ingen andre punkter i Nordslesvig er der sådan gået tæring i tyskheden; ikke blot er mange steder de unge danske, hvor fædrene var tyske, men selve disse begynder at kedes ved tyskeriet. Tyskhedens faste stene er nu så skøre, at man kan skære i dem, det er Rapakivi-granit, som rådner hen. Resultaterne fra sidste valg lægger ypperligt dette for dagen. 1887 afgaves i Nørre Alsø landsogne 214 tyske stemmer, 1890 188, 1893 141, men af danske henholdsvis 695, 731 og 821. 1893 var her 1244 valgberettigede, mens 133 danske undersætter ingen stemmeret havde; af de tyske stemmer var kun 86 afgivet frivilligt af indfødte, eller af 6 pct. af alle myndige mænd. 36 embedsmænd og 5 indvandrede stemte tysk; endelig faldt der 14 tvungne stemmer. I et af sognene, Havn-bjærg, kunde Tyskerne 1886 stille 55 mand på benene, mens Danskerne kun mødte med 46 ved valgurnen; i 1893, efterat yngre energiske mænd har overtaget førerskabet, mønstrede de danske i dette det mest tysk-sindede sogn i Sønderborg amt 109, Tyskerne kun 47. Imellem disse år har Tyskerne i 1887 været oppe på 63. Absolut slående for hele øens vedkommende er en sammenligning mellem det første rigsdagsvalg 1867 og det fra sidste sommer; hele øen (Sønderborg by fraregnet) afgav i 1893 kun 13 tyske stemmer flere end i 1867, trods det at herregårdene siden da er blevet tyske, at der nu er mange flere embedsmænd end dengang, og at trykket fra oven er ulige stærkere. I fire bylag (Pøl, Lunden-Elsmark, Brandsbøl og Ketting) har Tyskerne tidligere haft flertallet i gårdmandsklassen, nu er de allevegne i mindretal. Det samme gælder Sundved, hvor tidligere Egersund havde tysk flertal. Ingensteds — end ikke på Sundved —

gives vist heller en ypperligere ungdom end den her på Nørreals. Med Alsingernes gammelkendte praktiske dygtighed og sans for realiteter og med deres glade og muntre sind forbinder de yngre stor ævne til at føre sig og til at føje deres ord, og en trang til dannelse og oplysning i dansk retning, som er overordentlig glædelig. Endelig har Alsingerne, hvad der ikke bør undervurderes, et økonomisk rygstød, der er solidere end i det øvrige land. Ingensteds nyder det legemlige arbejde mere agtelse hos gårdmændene end her; i hvilken anden egn kan man træffe bønderne selv lugende deres gård eller kørende ajlevognen? Ingensteds er også skellet mindre skarpt mellem små og store.

Alsingerne, Sundvedboerne og folkene i Nørre Rangstrup herred er for øjeblikket Sønderjydernes foregangs-mænd. Dengang efter Krygers død den stærke kamp førtes blandt Nordslesvigerne om opgivelsen af protestpolitiken, var det Sundvedboernes og Alsingernes anskuelse, der blev den sejrende, og som det har vist sig, har den været den rette. Herfra er også ideen om en politisk organisation udgået, og vælgerforeningen har i disse egne sin største udbredelse. Men i den bevægelse for børnenes undervisning i modersmålet, som i den sidste tid er rejst med stor kraft, er det Rangstrup herreds mænd, der ivrigst har lagt sig i selen. De har også i deres frimenighed et forbillede for den udvikling i kirkelig retning, der muligvis bliver fremtidens i Nordslesvig. I den nys foretagne sammenslutning af de nordslesvigske landboforeninger skal det også nok vise sig, at Sønderborg amts og Nørre Rangstrup herreds repræsentanter ikke bliver dem, der får den mindste rolle tildelt. Og bagved sig har førerne alle tre steder en befolkning med et overskud af kraft, som kan komme det hele land til gode.

Mest overskueligt og enklest udtrykkes den hele bevægelse i pct. Der fandtes i de enkelte egne følgende procenttal tyske gårdmænd:

	1863	1873	1883	1893	udsigt
Haderslev Østeramt, nordenfj.	12	12	11	12	11
Haderslev Østeramt, søndenfj.	26	25	26	23	21
Haderslev Østeramt, omjærnbanen	9	10	10	10	10
Røddingegnen	5	5	4	6	5
Toftlundegnen	12	11	11	11	10
Hvidding herred	4	4	4	4	4
Enklaverne	4	4	4	5	5
Arrild og N. Lygum	21	26	41	41	36
Slogs herred m. m.	36	37	40	39	40
Åbenrå Vesteramt	24	25	26	25	25
Om Åbenrå fjord	27	27	24	22	22
Ved Flensborg fjord	25	26	29	29	30
Sundved	13	15	16	15	14
Sønder Als	11	13	13	13	13
Nørre Als	16	18	17	15	12

IV.

De tyske gårdejere i Nordslesvig omfatter de mangfoldigste afskygninger. I social henseende indtages den højeste plads af hertugen af Augustenborg, den tyske kejserindes broder, der lever med i Evropas highlife; hele Evropas øjne var rettede mod ham, da han deltog i det berømmelige distanceridt fra Berlin til Wien, og fornylig har hans kejserlige svoger anerkendt ham som medlem af et tidligere suverænt tysk fyrstehus. Hvilken modsætning mellem ham og den usselige bonde ude i heden, der tidligere har pløjet med stude, men nu har anskaffet sig et par små russere, hvormed han i sit ansigtsved selv dyrker sin jord op, hvem ingen kender udenfor hans sogn uden måske den preussiske landråd, fordi hans stemme skal man regne med ved valgene. En lignende afvexling frembyder den lange række, når man går den

igennem for at veje dens intelligens eller åndelige standpunkt. Der er virkelige Tyskere med tysk akademisk dannelse — forresten meget få — som den fine og rolige mand, der har skabt sig en Solitude på en gård i den dejlige egn ved Flensborg fjords nordkyst, således som i forrige århundrede den yngre Bernstorffs ven Waschersleben gjorde det, og der er hundreder af indfødte Nord-slesvigere, som ikke forstår et eneste tysk ord. Der er folk, som i moralsk henseende står højt; „det er en stadsmand“; „om ham er kun alt godt at sige“; men på den anden side er der „grisse-mænd“, folk „i hvem der er en skidt grund“, eller folk som en, der drastisk er blevet skildret for mig: „det er en stjamp, en nar, en slyngel; han er så beskidt, så man ikke kan se på ham, hvor gammel han er; han er kun tysk for at komme bædre afsted for herredsfogden, når han engang kommer i fedtefadet.“

Det er måske formålstjænligt, når det gælder om at forklare, hvad Tyskerne er for folk, at begynde med at præsentere fuldstændige suiter af dem, fra vidt adskilte sogne over det hele land; derved kommer vi strax de forskellige typer ind på livet.

A. 1) Indfødt. Faderen var dansk før 1864, blev så blakket, så tysk. Var selv engang dansk og har været på højskole. Ingen har gjort mere nar af Tyskerne, men han har altid villet være mod strømmen og er nu bleven tysk, fordi det er stort. Vil regnes blandt proprietærene, æstimeres dog ikke af herremændene. I høj grad frastødende, aldeles uberegnelig; man kan få ham til alting for profitens skyld. Lav karakter, angiver. Kan så temmelig forstå, men ikke tale tysk.

2) Indvandret Holstener; proprietær. Dygtig landmand, kundskabsrig. Stivstikker, selvstændig nok til stundum at gå med oppositionen i kresdagen. Præstehader, skønt han har agiteret for tysk gudstjeneste. Omgås ingen uden Nr. 5. Ligesom denne rå overfor tyendet, og kan kun have danske undersætter i sin tjeneste, da de ikke tør kny.

3) Normal som menneske og landmand. Faderen tysk, hos ham selv er tyskheden udvandet. Dansk kone, der har været på højskole. Børnene bliver danske. Kan forstå men ikke tale tysk.

4) Indvandret rig holstensk forpagtersøn. Gården ikke i særlig exemplarisk stand. Ikke overvættets agiterende; fornuftig og flink.

5) Indfødt proprietær af gammel slesvigholstensk slægt. Har dansk til modersmål, men er tysk oplært og har nu tysk hussprog. Stjampet og meget lidt intelligent. Praler selv af sine bedrifter i den fransk-tyske krig: Efter slaget ved Mars la Tour red storhertugen af Meklenburg gennem lejren. Alle hvilende rejste sig op, kun ikke vor mand, der var for træt. „Ah,“ sagde hertugen, „jeg kender ham; lad ham kun sove, han har fortjent det og kan trænge til det.“ — Gør forsøg som agitator, men Tyskerne kan ikke bruge ham til noget. Gården er usselt dreven og ejeren i en bundløs gæld. Jeg har selv i en kro set gæsterne stimle sammen om hans avlskarl for at få høre om hans sidste bedrifter på landvæsenets område; avlskarlen fortalte med stor fryd om dem.

B. 1) Indvandret Sydslesviger med tysk hussprog, men børnene taler dansk indbyrdes. God økonom og dygtig landmand, vil dog gerne sælge. Flink, men meget agi-

terende; håndværkere og småfolk presser han til at stemme og går fra dem med arbejde, når de ikke vil med.

2) En „Jyllandstysker“, der er kommet hened og har tjænt sig en formue som dygtig pranger og landmand. Var med 1862 til at afsløre Flensborg-løven, men vil nu hylde den regering, han står under. Sproget nørrejysk; han kan lidt studeplatt. Agiterer; ikke engang hans husmands svigerfader får lov til at stemme dansk for ham. Arvingen dansk, men ejeren vil helst tage sin gård med i Himmerig.

3) Angelbo, der købte en dansk mand ud. Konen, som er fra sognet, kan ikke tysk, men arbejder på at lære det. Ondsindet mod det danske, da han mindes de prygl, han før 1864 fik i den danske skole i Angel. „Melde nogen, der uden tilladelse er hjemme, vil jeg dog aldrig gøre.“ Det gør derimod

4) Indfødt, der ikke kan tysk. Tyskheden arvet. Ved et gilde havde han fået formeget af alle de danske skåltaler og sange og vilde nu give sit besyv med i laget: „Bismarck soll ein hugg haben.“ Da ingen hører på ham, råber han højere: „Æ sejer, te Bismarck han soll ein hugg haben.“ Hans søn stemmer ikke tysk.

5) Tysk ved arv og fordi det er stort; hans broder løb i 1848 fra sin danske tjeneste over til oprørerne. Kan meget lidt tysk. „Beschränckt,“ kalder hans tyske nabo ham. Danske folk foragter han og regner dem ikke for „klogher som en tjenestkarl“. Hans børn ikke politiske.

6) Er tysk for sin søns skyld, som er i den preussiske trøje. Bliver uhyre flov, når man taler om det; stikker lige gennem hegnet, når en spørger: „Får du noget for at være tysk.“ Kone og børn meget danske.

C. 1) Var før dansk og med at ride for Frederik VII., men konen har taget ham. Første gang han stemte tysk, undskyldte han sig. „Det er ikke mig, men min kone, der vil have det.“ En hæderlig og dygtig mand.

2) Den forrige ejer af gården var pietistisk og så tysk, „te han lowt“; på sit yderste giftede han sig med sin pige Maren for at unddrage slægten sin formue. Siden blev Maren gift med den nuværende mand, og skønt denne tidligere havde været dansk, blev han nu tysk; han kunde ikke være andet bekendt, syntes han, da de penge, han fik ved giftermålet, var tyske. Ivrig, dum, skikkelig, meget velhavende.

3) Var tidligere kun blakket og tog ved hvert valg mod danske stemmesedler, for kone og pigebørn er danske, og konen har han fået gården med; men da hans søn forlovede sig med datteren af nr. 1, blev han tysk. Sidste gang gik han om til denne og rev sin danske stemmeseddel i stykker for hans øjne for at vise, at nu var han god.

4) Var indkaldt som dansk soldat i 1849, men mødte ikke. Derfor gjorde folk nar ad ham, og så blev han tysk. Er i lommen på nr. 2. Hans ene søn skal være dansk.

5) Faderen var tysk og pietist. Selv er han ikke pietist, men tvær af karakter. Ved et landdagsvalg var han protokolfører og skulde skrive navn og titel på den tyske kandidat: „Amtsgerichts-rath Bachmann.“ Sveden haglede ned ad ham ved det uvante arbejde at skulle skrive tysk; „det var lettere,“ sagde han, „å før en bullbog.“

D. 1) Første matador i sognet. Dygtig mand med mange tillidshværv. Tysk af forfængelighed; har en preus-

sisk orden. Blev brugt af en tidligere landråd som spion. Agitator.

2) Energisk og begavet. Også dygtig i munden, både i god og ond mening; men fordrukken og på fallittens rand. Faderen var tysk; selv var han oprindelig dansk, indtil han blev uklar med herredsfogden i den danske tid. Kan tysk.

3) Rejste til Danmark for ikke at blive soldat, men da hans kæreste længtes efter ham, måtte han for at komme hjem og blive gift med hende gå over til Tyskerne. Gik så preussisk soldat og kan derfor lidt soldatertysk. Må hentes til valg.

4) „Et åfent hoi,“ en begavet mand med åndelige interesser. Den eneste i herredet, der kender noget til tysk litteratur. Konen er dansk og holder ham i ligevægt.

5) Ikke til at blive klog på. En siger, at han gerne vil slippe Preusserne, og at han kun er bleven tysk for at få lov til at bosætte sig hjemme efter et ophold i Amerika. Andre siger, at han virkelig er tysk. Forfængelig, beregnende. Dygtig landmand; rig. Kan „feit“ lidt tysk.

6) Tysk ved arv. Vilde dog i 1870 grumme nødig med til Frankrig og kom til egnens danske leder for at søge råd. Denne foreslog ham at flygte til Fyn, men han var ikke modig ved det heller. „Så tager de jo min gård“. Med nogle andre karle kom han dog ned til stranden for at blive sat over, men fiskerne var på søen, og den ene gjorde den anden ræd, så enden blev, at de opgav at rømme, og vor mand måtte med i krigen. Kan soldatertysk. Duer ikke meget.

Skarpt at skille forskellige kategorier ad, går ikke.

an, dertil er menneskene for sammensatte. Flere motiver kan virke sammen til at danne Tyskere, arv og forfængelighed, dumhed og fejghed. En gruppe er imidlertid let at skille ud; de der er Tyskere af den simple grund, at de er Tyskere, altså de indvandrede. Dem tager jeg først under behandling. Til dem må også naturlig henføres den lille afdeling af indfødte Nordslesvigere, hvis forældre var indvandrede og har formået at holde deres børn som Tyskere. Jeg har noteret omtrent en snes sådanne familier, de allerfleste i Haderslev Østeramt.

V.

De gårde, der nu ejes af virkelige Tyskere, er ikke ligeligt fordelte over hele Nordslesvig. Holder vi os kun til amtsinddelingen, finder vi de indvandrede i Haderslev Østeramt repræsenterede med 44 gårde, i Åbenrå amt med 39, medens Haderslev Vesteramt kun har 23, Tønder Nørreamt 12 og Sønderborg amt 17. Af de 44 i Haderslev Østeramt er imidlertid de 18 hobet op i 7 sogne om Kristiansfeld; i 9 kommuner vest for Åbenrå i overgangslandet fra øst til vest sidder 19 indvandrede gårdmænd; umiddelbart nær stranden i Bov, Holbøl, Rinknæs og Asbøl sogne ved Flensborg fjord har vi 12 indvandrede, og tværs over Als gennem sognene Ulkbøl, Ketting, Asseballe og Notmark strækker sig et bælte med 10 tyske stjærner. I det øvrige land er Tyskerne kun sparsomt udsæet; i intet sogn findes flere end 2; i Vesterhavsegnen fra Møgeltønder til grænsen, hinsides de store hede-strækninger Abild-Spandet, findes i 18 sogne kun 5, og Als med undtagelse af de nævnte 4 sogne glimrer ved fuldstændig fraværelse af indvandrede.

Mens de indvandrede kun indtager 1—2 pct. af gård-ejernes tal, ejes af dem en ulige større del af jorden, idet der findes en uforholdsmæssig mængde af dem blandt de større grundejere. Af 305 gårde med over 1800 *ℳ*. netto-udbytte ejes 36 af virkelige Tyskere, og tager vi kun de allerstørste gårde, stiller forholdet sig endnu gunstigere for dem; af 87 gårde med over 3000 *ℳ*. nettoudbytte er de 27 deres.

Af de indvandrede er 33 allerede flyttet ind i landet før 1864; siden er de kommet i stigende tal, 16, 26 og 38 henholdsvis i hvert tiår. *) Denne stigning er foregået, når man ser de enkelte landsdele efter, i Haderslev Østeramt og Åbenrå amt, Tønder amt har kun haft tilgang i sidste tidsafsnit, i Haderslev Vesteramt har anden årrække et ligeså stort tal at opvise som tredje. I Sønderborg amt er den ringe indvandring ligelig fordelt over hele tidsrummet. At tallet i Haderslev Vesteramt er stort i halvfjærserne, skyldes den stærke udvandring til Kongeriget på denne tid; den forholdsvis stærke køben sig ind af Tyskerne i firserne i Haderslev Østeramt og Åbenrå amt har især medtaget de store gårde, til hvilke der ikke, når de skulde sælges, har været kapital nok at opdrive i Nordslesvig. Fra Kongeriget var indvandring umuliggjort, mens hele det store Tyskland kunde byde med. Forresten betegner selvfølgelig ikke de 80 gårde, som siden 1863 er gået over i hænderne på virkelige Tyskere, et

*) Efter 1863, men uden at jeg kan angive et bestemt år, er kommet 6; for 16s vedkommende har jeg slet intet holdepunkt for indvandringsåret. Når en indvandret har afløst en hjemmetysker, har jeg nemlig ikke altid fået året noteret, idet gården blev ved at været ejet af folk med samme sindelag.

lige så stort tab for Danskerne; 4 af gårdene er taget fra blakkede, og i 33 gårde har ægte Tyskere afløst hjemmetyskere. Adskillige tidligere virkelig tyske gårde ejes til gengæld også for øjeblikket af danske. Hvis de indvandrede ikke var kommet til, vilde tallet på de tyske gårde være gået tilbage.

I Åbenrå amt som en grænseegn måtte indvandringen selvfølgelig blive forholdsvis stor, men meget påfaldende er dog den stærke sammendyngen af Tyskere i de to kommuner Brunde og Rishjarup i Ris sogn; her findes 9 af dem, i de tilgrænsende kommuner i samme sogn dertil 3. I de to bylag tilsammen var der 1863 17 danske og 8 tyske gårdmænd, nu er der 10 danske, 1 blakket og 14 tyske. Den stærke indvandring ser ud, som om den havde været anlagt planmæssig, men ved nærmere granskning viser den sig at være ganske tilfældig; de enkelte Tyskere er komne uafhængige af hinanden, de fleste gennem aviser eller kommissionærer (også danske). En Brandenburger kom herop som soldat, blev her siden som togfører og har giftet sig en gård til. En mand fra Kærherred har ligeledes giftet sig en gård til. Faderen til en gårdejer kom allerede før 1848 fra Angel. Nogle gårde har haft den ene ejer efter den anden, Mjølsgård således tre Angelboer på rad. Den ene af dem, „var så gruelig dansk og var med å føll Kryger henn“. De tidligere ejere har i reglen solgt, fordi de var nødt dertil. De har vistnok levet over ævne, for nær ved Åbenrå og lige op ad det rige østland men med deres egne kun halvgode eller magre gårde. At denne indvandring af Tyskerne har sat spor i national henseende i Ris sogn, forstår sig, både direkte og ved at virke trykkende på de danske indirekte. De danske gård-

mænd i Brunde har en hård kamp med Tyskerne ved grandestævnet, hvor de sidste benytter sig af deres flertals ret og taler tysk, som Danskerne ikke forstår; det er ikke altid gået af uden en banket trøje. Ti som det fra et andet sogn hedder, på to mands hånd kan Tyskerne være meget flinke, men er de flere i flok, skal en Dansker vogte sig for sine ytringer. Rent sproglig mærkes også indvandringen, særlig da Rødekro vigtige jærnbane-station ligger på Brunde grund. Hjemmetyskerne tyskes med deres selvgjorte landsmænd, forsåvidt de ævner det. I Ris sogn i dets helhed taler 31 familier eller 9 pct. tysk, hvoraf 14 hjem er embedsmænds og 16 andre indvandrede. I Brunde kommune deraf de 20 familier eller c. 30 pct. af kommunens familietal. Brundes historie kan være en god advarsel for Danskerne, hvorledes det kan gå, når de ikke passer på, men heldigvis er Brunde det eneste bylag i Nordslesvig, hvor indvandrede og embedsmænd i forening har formået at skabe et nogenlunde anseligt mindretal af tysktalende; og kun ved jærnbane-grænsestationerne Vojens og Hvidding kan der desuden være tale om et sprogligt tysk element.

Vi lagde mærke til den række gårde på tyske hænder, der strækker sig tværs over Als, mens øen syd og nord derfor er kemisk ren for Tyskere. 6 af de 10 ejendomme er hertugen af Augustenborgs gamle herregårde. En hovedrig schlesisk baron v. Romberg har købt de tre gårde, Rumohrsgård, Vertemine og Gammelgård, og ejer således midt på Als c. 1850 tønder land af øens fede jord. Heldigvis boer han ikke heroppe og gør ingen politisk fortræd, men hans forpagtere møder med deres mange indforskrevne karle ved valg og påtrykker de gode danske sogne et præg,

som om der i dem fandtes endel tyskhed. Den danske regering borde i sin tid have parcelleret jorden ud; der var kapital nok på øen til at købe lodderne. — Foruden herregårdene er 4 bøndergårde på Als blevet tyske; at en dansk pige blev forelsket i en køn og gemytlig soldat, har forårsaget tabet af et bol; i en anden by har en Sydslesviger, også en soldat, giftet sig ind i en hjemmetysk gård; en Angelbo sidder nu i en tredje by i en gård, som før 1864 ejedes af en anden Angelbo; en eneste gård — i Ulkbølskov — er i 1886 efter en dansk ejers fallit ved køb bleven erhvervet af en Angelbo, som før den tid havde været forpagter i Nordslesvig i en længere årrække. Den måde, hvorpå Als har holdt sig, er et vidnesbyrd om øens rigdom, men ganske sikkert også om dens beboeres ævne til at bjærge sig, hvorfor den bør tjæne som et lysende eksempel for det øvrige Nordslesvig; Alsingerne har tilmed ikke blot holdt stillingen på deres egen ø, men optræder overalt som et købende element.

Også Sundveds bondestand har holdt sig ypperligt. Kun eet bol i de 4 nordlige sogne har fået en indvandret, i politisk henseende uinteresseret ejer. Proprietærgården Bøgskov har ombyttet en hjemmetysker med en ægte Tysker, og proprietærgården Avnbølgård (tidligere her-tugens) har en dansk mand solgt til en hjemmetysker. På Broagerland er tre teglværker fra hjemmetyske blevne virkelig tyske.

Nå, nu søger måske Angelboerne og Tyskerne i det hele ikke såmeget til de bedste egne, hvor jorden er dyrest, men foretrækker middelgode egne som Haderslev Østeramt eller halv dårlige som grænseegnen mellem øst og vest i Åbenrå amt. Mærkelig nok findes der også så få i Haderslev

amts frugtbareste del: Haderslevnæs og Bæltsognene nordenfjords, Vonsbæk, Fjelstrup og Aller, og af disse få næsten ingen på store ejendomme. Undertiden lader de sig også friste af den megen jord, de for en billig penge kan få i helt usle byer. I Rangstrup-Galsted i Agerskov sogn — byer med magre hedebakkejorder, værdiløse hedeblader og nogen sur eng — har i årene 1888—90 to Angelboer og en mand fra Eiderstedt slået sig ned; men den spådom, der lød om dem i sognet, „at di blywer itt begravet å Awskow kerrgård“, er allerede gået i opfyldelse for den enes vedkommende; han er igen draget sin kås. Ligeledes har den eneste mand, som den med mange trompetstød for få år siden grundede „Ansiedelungsverein für das nördliche Schleswig“ fik bosat heroppe i en mager egn, i år allerede solgt sin gård igen. I Enklaverne sidder en Holstener, en flittig mand, der tumler med sin jord årle og silde, men de sognfødte ser på ham med forundrede øjne; en driftsmåde som hans forstår de rigtignok ikke, når han der kommer og anvender sin lærdom fra Provstiet — som bekendt et specielt kornland — på græsjordene ved Vesterhavet. I Oxenvad dårlige sogn, der strækker sig vest for jærnvejen fra Sommersted station nordpå til grænsen, finder man blandt gårdmandsnavnene sådanne fra Østergård, Holm og Kjær sært afstikkende som Konradt, Sieberkrübb, Voge og Meltz, der betegner indvandrede Tyskere og undertiden dansksindede børn af indvandrede. *)

*) Af navne som Wolff, Seedorff og Brandorff i samme sogn kan ingenting sluttes; det er fortyskede oversættelser af gode danske navne, som tildels endnu udtales på dansk. Roth bliver udtalt Røj, Schmidt Smej, Fischer Fisker, Blume Blom (gml. dansk Blomme).

Når der syd for Haderslev fjord eller i Slogs herred findes så få indvandrede, skyldes det åbenbart tildels, at disse egne på forhånd indeholder så mange hjemmetyskere, at der bliver et forholdsvis færre tal af dansksindede, der har ladet deres børn vandre ud og siden har måttet sælge, fordi deres gårde ikke kunde gå i arv, medens omvendt, da højdetallet for danske undersåtter og for udvandrere findes langs grænsen, er her også forholdsvis flest gårde, som er kommet i Tyskernes eje, enten fordi de tidligere ejere længtes efter deres landflygtige børn, eller fordi de ikke længere ævnede at holde pinen ud som danske undersåtter.

De indvandrede er som rimeligt i størst mængde komne fra de nærmest Nordslesvig liggende områder. En halv snes fra den dansktalende del af Mellemslesvig (Kærherred), ligesåmange Flensborgere og et halvt hundrede Angelboer danner den første etappe af indvandrede; de er endnu fra egne, som ikke helt i sprog, karakter og sæder er forskellige fra Nordslesvig. Så kommer endel Frisere, Sydslesvigere, Holstenere og folk fra Hamborg og Lübeck, endnu fra Nordelbisk land, men også de andre nordlige og østlige provinser i Preussen giver deres bidrag, Hannover, Brandenburg, Sachsen, Schlesien, Pommern, V. og Ø. Preussen; rene tilfældigheder må først have ført de folk ind i landet. *) En Holstener har tidligere haft en ejendom i Posen, hvor han gik fallit, men nu har hans familie fået ham anbragt nær op til den danske grænse,

*) Som et kuriosum kan i modsætning til de sydfra indkomne nævnes „Jyllandstyskere“. En Fynbo hernede siger: „Jeg kan nu engang ikke være i opposition; i Danmark var jeg højre, her er jeg Preusser.“

mens han før boede ved den russiske. Flere ejere — som den allerede nævnte baron Romberg — boer ikke selv heroppe, men f. ex. i Hamborg eller Berlin. En i denne by bosat rigmand rejser pligtskyldigst ned til grænsen ved kresdagsvalgene.

Hvorledes hygger nu disse Tyskere sig i det danske land?

Ja, hvor de står enkeltvis og ikke er kittede sammen, og hvor de ikke engang har noget tilhold hos hjemmetyskere, og før de har lært landets sprog, er deres stilling egenlig ikke tiltalende. På forhånd mødes de ikke med velvilje, men viser de sig at være skikkelige, bliver de i reglen optaget i folks lag. En Tysker i Frøsherred er så skikkelig, så de havde ventet, han sidste gang havde stemt dansk, en anden i samme herred stemmer dansk, en tredje sammesteds bliver kun dreven til valg af sin myndige moder. Disse indvandrede kan i reglen ikke holde deres sprog, og deres børn bliver led af den danske befolkning, både i sprog og af sind. Holder de sig derimod ikke i skindet, kommer de til at stå fuldstændig alene; de bliver indkapslede.

Tyskerne trives bedst i kolonier, „hvor de sådan kan værne hinanden“. Hvor de findes i flok, beholder de alt det i deres væsen, som skiller dem fra os. Den nyeste danske landmandstype er mejeristen med højskoledannelsen, den tyske er endnu forvalteren („der hr. inspektør“) med snurbart, stram frakke og lange støvler, som rider ud i marken og kommanderer folkene „schneidigt“. Sådan er typen i Kristiansfelds opland, hvor der er meget få hjemmetyskere, men endel yngre folk derudefra har købt sig ind i større gårde. Her beholder de også sådan

tysk sæd som „bierkommers“. „Di drikker møj øl å e Felt hver løwrda ettermirre.“ Deres tyende behandler de i reglen langt hvassere end danske finder på; derfor kan de ikke let komme ud af det med danske tjænestefolk og må ty til tyske karle og piger, især Østpreussere. Disse lader sig byde dårlig behandling og elendig kost. For nogle år siden var tyske agiterende proprietærer ivrige for at få sådanne herind; de var billigere og lettere at behandle end Danskere, men nu er man allerede ked af dem igen, da de drikker mere og årker mindre end landets egne børn. Nogen indflydelse i national henseende på deres danske undergivne har de indvandrede ikke; at en tysk forpagter etsted kan få sine karle med hen at stemme tysk, fordi han er så god ved dem, er enestående. Først ved rigsdagsvalget i år er der i Nordslesvig, såvidt mig bekendt, gjort brug af den patriarkalsk-junkerlige måde at lade folk stemme på, som skal være gængs østpå i Tyskland. Fra en proprietærgård ved Tønder kom alle stemmeberettigede i optog; først manden selv ridende, så tolv stemmekvæg, mest østpreussiske karle, tilvogns, bagest sønnen i gården atter tilhest, for at hindre folk i at knibe ud. Ved indgangen til valglokalet fik karlene hver sin stemmeseddel trykket i hånden, og hverken mand eller søn havde deres øjne fra hænderne, før disses indhold var puttet ned i urnen. Også fra en herregård i Åbenrå amt har jeg hørt om samme slags optog. — Herregårdslivet er her som allevegne en pestkilde for omegnen, fordi ejerne lader deres folk gå for lud og koldt vand uden hygge eller tugt. Det bælte med tyske herregårde i, der strækker sig tværs over Als, er samfældig med et, der angiver det højeste procenttal af uægtefødte børn på øen. I Ketting, Asseballe, Not-

mark er disses procenttal op mod de 20, til bægge sider c. 5.

De indvandrede er i reglen ikke udygtige folk; deres landvæsen står dog som regel tilbage for de mere fremskredne danskes, men det følger af det almindelige forhold for øjeblikket mellem tysk og dansk landbrug, idet det sidste nu omstunder har tæten. To proprietærer ved Haderslev skal da også indrette deres bedrift efter danske landbrugs-skrifter. Når Tyskerne er med at realisere f. ex. fællesmejerier, er det danske tanker, de sætter i værk. På andre punkter kan de føre krigen med Danskerne over på landbrugets område, som når nogle af proprietærerne i Sønderborg amt ikke vil tillade kåring af jyske hingste, men ønsker landracen forbedret ved krysning med svanehalsede Hannoveranere eller Wilstermarskheste. Trods det, de gennemgående ikke er af de ringeste, har mange Tyskere svært ved at klare sig, da de ofte har købt for dyrt i de gode år, og mange tyske gårde er tilfals for danske, når blot disse havde pengene dertil. I politisk henseende, ved overblik og objektivitet, ved mangel på fanatisme og ondskabsfuldhed udmærker de indvandrede sig oftest ved siden af de indbildte tyskere. Fra Øsby hedder det: „E hjemtyskere er møj galler som de indvandrede, men de sihst er møj klogher“; fra det nordlige Sundved: „N. N. (en indvandrede) er de danske jævnbyrdig; de indfødte Tyskere står lavere“; i Rinknæs: „Åll de indvandrede er de nettest“. På det sidste sted rigtignok med undtagelse af en Hannoveraner, der på en hidsig måde farer frem mod det danske, forlanger tysk tiltale af sine indfødte arbejdsfolk, og som nu har indført en hel koloni af tysktalende om sig: gartner, skovfoged, kusk osv. En anden undtagelse

danner den proprietær på Sundved, som under de store manøvrer i 1890 vilde danne en eskorte af ridende bønder for kejseren. Men hvordan kunde den skaffes tilveje på Sundved, hvor der ikke var overflod af bønder, som vilde være villige til at gå med på denne idee og var i alder og magt til at virkeliggøre den? Jo, han gik til de danske undersåtter og vilde benytte deres angst for udvisning til at tvinge dem til at være med. Man ser anderledes på adskilligt af stadsen for den tyske kejser nu forleden i Metz, når man har denne historie i minde. Heldigvis gik planen overstyr, da det alligevel viste sig umuligt at få et tilstrækkeligt antal deltagere.

Mellem de ægte Tyskere og de indfødte ditto er forholdet ikke altid det bedste; de første kan jo ikke andet end overse de sidste og håne deres ynkelighed, når de f. ex. gør mislykkede forsøg på at bruge et sprog, som ikke er deres modersmål, og som de dog regner for det fineste; og de hæderlige blandt de indvandrede må foragte de subjekter, der sviger nationalitet og modersmål for at gå magthaverne under øjne.

VI.

Vi kommer nu til hovedbestanddelen af Tyskerne, de indfødte. Det er på disse folks motiver til at være tyske, at Tyskland alene kan bygge sin ret til dette land, for såvidt motiverne har noget at gøre med kultur og fremskridt, og hjemmetyskerne repræsenterer disse idealer bædre end den dansksindede del af befolkningen; de indvandrede udgør en altfor forsvindende part af landets befolkning til her at tages i betragtning. Allerede tidligere er der gennem de valgte eksempler fra fire sogne givet

en ganske god oversigt over de bevæggrunde, der fører folk hernede til at blive tysksindede, men vi skal nu se at forøge antallet af dem; de giver os et godt indblik i menneskelig egoisme, smålighed og dumhed.

Som tidligere viist er antallet af tyske gårde siden 1863 kun steget med 63. Den hele masse af tyskeri fandtes således allerede før erobringen, og størstedelen af de nulevende tysksindede har enten allerede haft deres nationale sympatier før dette skilleår eller har fået dem i arv fra fædre, der har nemmet dem inden Preusservælden kom. Det er ikke her stedet at skrive tyskeriets historie, men enkelte elementer til oplysning om mængdens stilling og standpunkt må dog fremhæves.

Det er utvivlsomt, at hertugen af Augustenborg har spillet en vigtig rolle ved undermineringen af loyaliteten, ikke blot i storpolitiken, men ned til den mindste personlige berøring med folk. Han har været en underlig mand med stor ævne til både at vinde og frastøde. En frisindet og redelig natur som Peter Hjort-Lorenzen var inderlig modbydelig ved ham, og hertugen gengældte ham denne følelse af et godt hjærte. På hans mange herregårde på Sønder Als og Sundved var hovbønderne hans bitre fjender; de havde utallige fejder med ham om arbejde og jagtforhold. Overfor dansksindede bønder anvendte han chikanerier; deres hopper måtte således ikke blive bedækkede af hans hingste — hvad deres hesteavl efter erfaringen ikke har haft skade af. *) Ved valgbordet mødte han selv for at kon-

*) Som bekendt har hertugen bidraget sit til at ødelægge Frederiksborggracen ved krysning med halvblod. I skrifter fra århundredets midte omtales Jestrup og Ærtebjerg for

trollere afstemningen, og ve de bønder, der ikke stemte på hans kreaturer. Men de af hans undergivne, der kom ham nærmere, har fattet stor kærlighed til ham og forplantet denne til deres efterkommere. Han har været vennsæl i sin optræden overfor dem og har ydet dem mange tjenester. En bonde på Als er tysksindet, fordi hertugen engang hjalp hans fader ud af hans gæld. Forpagterne på hans sexten gårde har rundt om i sognene gjort deres for hans sag, og de har efterladt et talrigt afkom, som endnu på gårde omkring i Nordslesvig sværger til den gamle slesvigholstenske fane. De præster, han skaffede kald, har tildels virket for ham; ved nogle, som ved den senere biskop Hansen i Egen, havde han dog slemt forregnet sig. Mange bønder kom han i berøring med gennem de væddeløb, han afholdt, og de kom i kridthuset hos ham, når de vilde følge hans avlsprincipper. Bønder over hele Nordslesvig traf han sammen med på sine jagter; nogle af dem gjorde han til sine distriktsjægere, som den stænderdeputerede Thies Steenholdt i Ravsted. Med de værter, der husede ham på hans jagter, sluttede han venskab, således i Uge og på Fårgård i Nørre Lygum. Ravsted, Uge og N. Lygum er netop tre af de værste Tyskersogne. Jagter og jagtmiddage med tilhørende jægerdomme og jægerfortællinger er fortrinlig egnede til at slette standsforskell, og ved sådanne lejligheder var hertugen gemytlig og nedladende. Således var Rinknæsbønderne, der var kongelige, med på hans jagter i Gråstens skove og blev tildels vundne for ham, mens hans egne bønder på den

deres gode hestebestand; nu vil Alsingerne ikke vide noget om dette; i disse byer havde hertugen særlig gode venner.

anden side af Gråsten, der skulde stille klapperne, bandede jagterne. *) I det mindste på Als og Sundved havde han rundtom sine agenter; ned i Holbøl mærkes deres spor. Om hver forpagter dannede sig en kres af bønder, der vilde være finere på det. Således stammer tyskheden i Lysabild sogn fra Kejnæsgård, i Holbøl tildels fra forpagteren på Kelstrup.

Hvad hertugen gjorde i det store, efterlignedes af de andre godsejere; vi behøver blot at minde om Kittel på Skovbølgård. Men de havde ringere held med sig. Den klike f. ex. i Felsted sogn, der dannedes af Kittel, herremanden på Grøngrøft, proprietæren på Stenneskær og pastor Godt, opnåede kun lidt.

Mens amtmænd og herredsfogder vistnok kun har haft ringe indflydelse på folket, må man ikke undervurdere den rolle, præsterne ikke få steder har spillet som agitatorer i tysk retning. Disse gamle slesvigholstenske præster var af en anden art end de danske gejstlige, der kom herved efter 1850. I Kongeriget sad teologien i trediverne og fyrkerne i højsædet, og mange åndelig interesserede og begavede mænd kastede sig over dette studium, påvirkede af Grundtvig eller af Martensen og gennem ham af den tyske filosofi; mange Københavnerne og embedsmænds sønner blev i den tid præster. Vore præster henede var gennemgående en anden slags folk. De var i reglen udgåede af selve almuen og kendte fra barndommen dens færd og tanke-sæt. Deres åndelige interesser var ikke store, og den tyske filosofi lå ikke for dem ligesålidt som det grundtvigske livssyn vilde have gjort det. Hvad enten de var pietister

*) Højest uheldigt virkede det i tiden efter 1850, at de danske embedsmænd fortsatte de hertugelige klapjagter.

eller rationalister, var deres livsopfattelse lige åndløs, men da de stod almuen nær, talte dens sprog, delte dens vaner, kunde snakke med om stude og raps og ikke skyede en kaffepunsj eller dens følger, hårbydelen, opnåede de somme steder at blive deres sognebørns ledere. Udgåede som de var — når undtages i Tørninglen og på Als — fra Kiels universitet, uden mindste kendskab til dansk kultur og konservative i deres almuesyn, blev de Slesvigholstenere. For dem, de ikke kunde vinde gennem punsjegemytligheden, havde de søde ord og hellige talemåder; det sentimentale havde de modtaget gennem den tyske oplæring, selv om ikke den virkelige tyske dannelse havde bidt på dem. Da pastor Godt i 1864 vendte tilbage til den menighed, han 1850 havde måttet forlade, omfavnede og kyssede han den tysksindede kromand. Kromanden skal dog have svaret dem, der interesseret spurgte ham, hvorledes kysset smagte: „Æ vur lej ve'et.“ Sådan skabagtighed glemmer ikke Sønderjyderne, der er danske i deres ulyst til at give følelser højstemte udtryk.*) — I flere af de endnu mest tysksindede sogne i Nordslesvig er tyskheden indpodet af en eller anden gammel præst, f. ex. i N. Lygum og Vilstrup. I Ravsted havde de tre slesvigholstenske præster efter hinanden, hvad der ikke har været uden virkning. Nogle af dem formåede i tiden 1850—64 i det ydre at give sig et skin af loyalitet, men i det skjulte at holde deres venner i sognet fast ved den hellige sag, således pastor Petersen i Holbøl; andre søgte bort fra landet, men holdt

*) Også verdslige folk kunde dog blive smittede af tysk überschwänglichkeit, når f. ex. Momsen-Vrågård i halvtreserne i stænderne talte om den fælles brandkasse som det eneste hellige bånd, der knyttede Slesvig og Holsten sammen.

forbindelsen vedlige med deres tidligere sognefolk. Pastor Meyer skrev i sin udlændigheds tid breve hjem til sine tilhængere i Vilstrup og bad i dem med navns nævnelse for hver enkelt. Hvad der for os står som et modbydeligt hykleri, var egnet til at fange gudeligt anlagte sjæle. Også fra Kristiansfeld er der øvet indflydelse i tysk retning, mindre i flækkens nærmere opland end i videre krese gennem de unge, der blev sendt herhen til opdragelse.

Da præsterne selv var komne ud af almuen, var det let for deres familie at vende tilbage til den, flere steder træffer vi efterkommere af præster fra denne tid som gårdmænd, der har forplantet de slesvigholstenske traditioner (slægterne Bargum, Ratenburg, Meyer osv.). Også andre tysksindede embedsmænd, herredsfogder, tingskrivere, har afkom i bondestand med tyske sympatier. Gamle præster har ligeledes virket udenfor deres menighed i det sogn, hvorfra de stammede; tyskheden i Rinknæs skyldes ved siden af hertugen den herfra stammende pastor Godt, som efter 1864 blev Sønderjyllands første preussiske biskop. Var endelig en slægt heldig nok til at have en martyr i sin midte, der havde måttet lide for den gode sag, var dens tyskshed slået fast for fremtiden.

En indvirkning i modsat retning af præsternes øvede heldigvis mange steder skolelærerne, der for en stor del var uddannede i Skårup — Tønder seminarium gav kun tysk uddannelse, men skolesproget i Nordslesvig var dansk — og dansksindede. En gammel dansk og djærv lærerslægt, familien Kloster, er nylig bleven skildret i „Sønderjydske Aarbøger“, men af denne type fandtes ikke få. Den gamle degn i Nørre Lygum lod sig ikke „trihn å e hahl a e præst,“ og svarede provst Rehoff, da denne vilde

prædike Slesvigholsteinisme for ham: „Jeg veed, i hvis brød jeg står.“ Og hvor præsterne som i Tørninglen stod under danske kancelli og var dansk dannede, er der kun meget lidt hjemmetyskeri. På Als har ligeledes de danske præster de fleste steder med held kunnet modarbejde den agitation, der udgik fra hertugen og hans slæng, som forståelig her virkede ivrigst.

Hvad de slesvigholstenske agitatorer indgav folk, behøver vi ikke her at gå ind på: i negativ retning var det foragten for hvad der var dansk, i positiv „die verbrieftte rechte Schleswigholsteins“, mindre vistnok kærlighed til „das grosse vaterland“, hvortil kun enkelte omfattende ånder kunde række. Jeg har hørt folk påstå, at holstensk-gottorpske traditioner skal have været virkende i Åbenrå og Tønder amter til at skabe mere tyskhed der end i Haderslev og Sønderborg. De nulevende gamle folks bedste-fædre i Bovlund sagde endnu, „åwe i e furstendom“, når de talte om Bedsted eller Nørre Lygum, så mindet om Slesvigs tidligere deling har holdt sig til op mod midten af dette århundrede; men om det kan have haft nogen politisk betydning, vil jeg lade stå hen.

Den danske bevægelse hentede før 1848 væsenlig sin styrke fra Haderslev Østeramt; kun her greb røret hele befolkningen; kun her fik den slesvigske forening medlemmer i stort tal. Dette skyldes først og fremmest, at her havde sagen de bedste ledere, her kunde Skamlingsbakkefesterne gøre mest virkning, herfra var forbindelsen lettest med Kongeriget, her var bondestanden bedst ved magt og mere selvfulende end i det øvrige land; nogle mener også, at en bædre skoleundervisning i Haderslev Østeramt har gjort sit. Men i Haderslev Østeramt har

man mulig levet lidt for meget på traditionen fra denne vækkelsestid og er stivnet i de ideer og forestillinger, der da var gængse og gilde. I de fleste andre egne var det kun et fåtal, for hvem faren ved Slesvigholsteinismen var gået op, ligesom det kun var en lille menighed, der troende dyrkede de tyske guder. I 1843 må de danske være blevet sig bevidst i Rørkær ved Tønder; en mand i denne by, hvis dagbøger og regnskabsbøger jeg har set, byttede i dette år skriftsprog og skrev fra nu af dansk. Men om enkelte byer eller enkelte mænd blev grebne af den danske bevægelse, det store flertal i folket var endnu ikke vakt, politisk og nationalt. I reglen skabte en enkelt mand sin bys holdning. Den nu så gode Bollerslev by i Bjolderup sogn var da ligeså tysk som nabobyen Uge; folk hentede deres visdom fra „Itzehoer Wochenblatt“, „men i 1848 gjorde en gårdmand Korsholm os danske.“ Hovslund by i Øster Lygum havde alt da sine Tyskere, mens det øvrige sogn var dansk. En mand fra Nørre Lygum har fortalt mig, at før 1848 har han været med til i al uskyldighed at synge „Schleswig-Holstein meerumschlungen“. De danske førere i Nordslesvig kendte man slet ikke herude. Min mand havde aldrig set et dansk flag, før Ribe borgere i marts 1848 drog ned og indtog Tønder.

Ja, først i marts 1848 kom gennembruddet. Da pastor Godt i Felsted ved „e rist“ (kirkegårdslågen) en søndag morgen proklamerede den provisoriske regering og godsejer Kittel gav dette sin tilslutning, slog menigmands forbitrelse mod tyskeriet ud i flamme. På Nørre Als var det bønderne i Mels, der afvæbnede herredsfoged Steffens og plantede Danebrog i den tyske Harmoni i Nørborg, anførte af Henrik Eriksen, der var en kraftig personlighed, og Jørgen Ras-

mussen. Nu blev der taget parti over det hele land, dansk eller tysk; og med undtagelse af få sogne stillede det overvældende flertal sig på den rette side. Af de tysksindede slægter deltog adskillige medlemmer i oprøret; mistede de liv eller lemmer i dette, slog dette slægtens tyskhed fast indtil denne dag; der var blod mellem den og Danmark.

Fra 1850 til 1864 kom så en rolig, lykkelig, men temmelig død tid. De tyske agitatorer trak sig tilbage; rundt om vedligeholdte alligevel agenter den tyske underminering, nærmest dog i ren negativ retning, ved at vække utilfredshed med regeringen og dens embedsmænd. Men ellers passede enhver sit og lod øvrigheden klare krigen med Tyskerne. Blandt de danske fremstod ingen ny betydelige førere, og de ældre viste undertiden mindre heldige sider frem.

Enkelte egne kom dog først rigtig med i denne tid. Jeg skal ganske kortfattet fortælle Nørre Rangstrup herreds historie i de 14 år. I 1851 og de følgende år kom 5—6 unge lærere herud med store forhåbninger om at vække danskheden. Rødding højskoles indflydelse sporede; dens ældste endnu levende elev er Bonde Refslund den ældre i Bovlund. I Mandbjærg skov holdt man folkemøder. I Gestrup stiftedes en sangforening, som omdannedes til „Dansk samfund“, efterat bevægelsen ved Morten Eskesen, lærer i Hyrup, og Sigfred Ley i Forballum ude ved havet, var bleven grundtvigiansk. En ren kæmpevisemani opstod. Ved 1860 kom Klosterpolitiken til; Appel, Knudsen-Trøjborg og J. P. Jensen den ældre fra Lavrup rejste påvirkede af Grundtvig spørgsmålet om Angelboernes ret til sproglig selvbestemmelse. Der lever de mænd her vesterude, der i

„Sønderjydske Aarbøger“ borde give deres erindringer fra den tid. For den, der interesserer sig for milieuets historie, for idernes udbytt i skillelønt i de små krese, er denne bevægelse interessant, belærende, undertiden rørende i sin naivitet.

Der kom i disse år en ny embedsstand nordfra ind i landet, som kunde give befolkningen et fyldigere indtryk af, hvad dansk var. Jeg har samlet endel oplysninger om, hvorledes forholdet var mellem den og folket. Alt i alt tør jeg sige, at den danske embedsstand hverken har gjort fra eller til i national henseende. Den tog i reglen førerrollen, som ofte sløvt blev givet den af befolkningen, undertiden dog med lidt uvilje fra dennes eller de hjemlige ledes side. Gennemgående var de danske embedsmænd hæderlige og dygtige, i dannelsen de tyske overlegne, men de medførte fra Kongeriget adskillige unoder, som ikke tiltalte Sønderjyderne. En sælandsk eller lålandsk bonde lod sig dengang behandle af de fine langt mere lad os sige faderligt, end den slesvigske bonde tyktes om. Når nu embedsmænd henede vilde opdrage bønderne, lagde de selv undertiden mangel på opdragelse for dagen. De nationalliberale iblandt dem kunde ikke forstå, at ikke det højeste ønske, Slesvigerne havde, var at komme hovedkulds ind under Danmarks riges grundlov. De danske præster med deres spidse rigssprog og københavnske dannelsen stod somme steder befolkningen fjærnere end de gamle rustificerede slesvigholstenske med deres større jævnhed. De fleste nåede ikke ind til deres menigheds fortrolighed, hvad vel som oftest er tilfældet også i Kongeriget. De præster, der mest følte sig kaldede til at røgte de nationale opgaver, var ofte ikke virkelige talsmænd for deres sogn.

Andre, som Boisen i Vilstrup, var meget afholdte også af Tyskerne. De præster, der som Sveistrup i Rødding eller Leth i Åbenrå ikke snakkede for meget om danskhed, men virkede ved deres danske personlighed, har udrettet mest. Det er ikke heldigt for præsterne at sidde for godt i det, hvilken ulykke Vorherre som bekendt ofte straffer dem med; om præsterne etsted hedder det: de har altid haft for fedt et embede til at komme i berøring med folk. Først i 1864 under den fælles ulykke løstes hjærtébånd og tungebånd inden afskeden.

Og ved siden af udmærkede embedsmænd, der har gjort fortrinlig fyldest både i deres embedsgærning og for den danske sag, var der andre, som ikke har efterladt sig noget godt lov og i enkelte tilfælde har gjort folk tyske.

Således en amtmand, der fra den ene ende af amtet får det skudsmål: Han var den værste embedsmand, en gediegen ræv; på en anden kant får han skyld for at have skabt en Tysker. Der boede her en bonde af en mærkelig begavet slægt; faderen havde i sin tid været medhjælper hos astronomen Schumacher, da denne gradmålte hertugdømmerne; selv var han kyndig i matematik og havde slugt en mængde tysk filosofi og rationalistisk teologi, hvad der gjorde ham til fritænkter. I 1848 var han kærnedansk og holdt i flere dage en af herredets danske ledere skjult hos sig, da oprørerne var efter ham. Men i halvtreserne slog han om. Han blev på forskellig måde chikaneret af amtmanden til hævn, fordi denne engang var væltet på en vej, bonden skulde have kastet sneen på. Men mest harmede det manden, at en nabo af ham, der efter folks uforbederlige tro var en slyngel, blev taget under armene af amtmanden. Af misforstået retfærdighedsfølelse ved

forkert at gøre denne embedsmands færd til norm for de danske embedsmænds i almindelighed, blev han tysk, om han end altid var meget rolig. Heldigvis har hans slægt udviklet sig bort fra tyskeriet; hans sønnesøn er god dansk. — Et andet sted følte en gårdmand sig — — vistnok med urette — forurettet af en brøsig herredsfoged *) i en skiftesag. Han slog så om og blev rasende tysk. Her har sagen haft værre følger. Bonden var en meget energisk og dygtig og hæderlig mand og har ævnet at skabe en hel del Tyskere i sit sogn. Han er meget „stræng“ mod alt dansk; hans børn skal konfirmeres på tysk, skønt han selv ikke kan forstå tysk tale. — Det er ikke min mening at ville forsvare disse bønders adfærd og den mangel på logik, som lidenskabelighed og krænket retsfølelse har udviklet hos ellers fornuftige mænd, men det er kun kendsgerninger, jeg fremkommer med, fordi vitterlig folk på dette er blevet tyske. — Højst uheldig endelig virkede en Københavner, der kom herved som redaktør. Om ham har en mand sagt: „Han borde være skudt, i det øjeblik han gik over Slesvigs grund,“ og en anden: „Han passede til Sønderjyderne som en knyttet næve til et blåt øje.“

Der er da endelig i den danske tid blevet ansat embedsmænd, som har virket i tysk retning. 1858 kom herredsfoged Fischer til Sundved fra det slesvigske ministerium. Efter 1864 blev han rådgivende i Berlin ved ordningen af de nye retsforhold og valgte derefter at blive amsdommer i Pløen, hvad han siden fortrød, fordi han

*) Samme herredsfoged slog engang tobakspiben ud af munden på en mand, der kom rygende ind på hans kontor, idet han skældte ham ud for hans mangel på levemåde.

kom til at synes så dårligt om Holstenerne. Han har det lov fra Broager, at han stod højt i folks øjne som en retskaffen mand, klog rådgiver og dygtig jurist, men Slesvigholstener var han.

Så kom 1864, og atter stilledes Sønderjyderne overfor valget dansk eller tysk. Hjemmetyskerne var til at begynde såre glade. Fra den slesvigske del af Vamdrup sogn kom en hjemmetysker flyttende over den nye grænse til Rødding. Han og et par andre folk i Bastrup havde rigtignok indgivet ansøgning, om at grænsen måtte blive dragen nord for deres by, men havde ikke fundet åbent øre herfor, og manden måtte skifte bopæl for at komme til at nyde godt af den nye herlighed. En bonde sagde: „Ja no fær vi en gylden tih; no fær vi kuns indtægter å inne ugywter.“ Nu skulde de få deres ret, men hvori denne bestod, var ikke klart for mange.

Baron Stampe i Grønnebækgård spurgte Peter Petersen i Hovslund: „Hvad er det, I nu egenlig vil have under Preusserne?“ „Ja vi vil ha vor frihe å ret.“ „Ja, hvad er det for noget?“ „Ja de ver æ itt, men spør gammel Per Nissen i Hjolderup.“ Og som tiden gik, begyndte de at føle sig skuffede. Mathias Biehl i Nørre Hjarup snakkede i 1864 om, „te di kom jo for å befri e lahn.“ „Nej, di kommer for å taj e lahn.“ „De kan æ pinedøh oller tro.“ Efter indlemmelsen i Preussen 1867: „Ka do no se, Mathis, te de særrer.“ „Ja, de haj æ pinedøh oller troj.“ I Felsted sogn, hvor adskillige gennem en fremragende bondes virksomhed var vundne for Tyskerne i den danske tid, faldt efter 1864 den ene efter den anden fra. Slige omslag fra tysk til dansk, uden personlig medvirkende omstændigheder, som f. ex. giftermål med en

dansk pige, er dog meget sjældne. Man bryder derved ikke blot laget, men træder ofte ud af slægten. Det er jo i reglen familievis, at folk er tyske. I sognene inde i Slogs herred står således udpræget danske slægter mod udpræget tyske. *) Også fra tysk til blakket er omslagene meget få, og også her kan personlige forhold virke med. I et af de tilfælde jeg kender, har manden i og for sig ikke noget imod at gå videre og blive dansk „men for e kvinnfolk tør han itt væhr dansk.“ At slå om alene af misfornøjelse eller fordi man er bleven omsindet, er næsten ugørligt; der hører for stort et moralsk mod dertil; bordet binder. Når det hedder om en mand: „han har ingen rigtig fidus til Tyskerne, men han er kommet ind på en glidebane,“ så er dette typisk for en hel gruppe af hjemmetyskere; dem, der er utilfredse med alt og med alle undtagen med dem selv, og som derfor opponerede i den danske tid, men nu har afskåret sig tilbagetoget, skønt de er så utilfredse som nogen dansk med det preussiske regimente.

Efter afståelsen 1864 skulde vi have ventet et stort frafald på engang af folk, som af den ene eller den anden grund ikke længer kunde være danske. Dette bratte omslag kom ikke, vistnok af den samme årsag, som førte så få Tyskere ind i landet før 1870; de nye forhold var ikke endnu fæstnede, man vilde ikke kompromittere sig ved at gå over. Kun enkelte af samme skuffe som Jyllandstyskeren i sogn B. mente, at de måtte hylde den regering, de stod

*) Det er en sjælden undtagelse at høre om to brødre, der skulde dele kammer og klædeskab, at den ene havde på sin halvdel af skabet anbragt Danebrog, den anden den preussiske ørn.

under. Et klassisk eksempel på troskab mod den i øjeblikket bestående regering afgiver Chr. Nikolaisen i Havsted. Han var:

før 1848 dansk,
 1848—50 Slesvigholstener,
 1850—64 dansk,
 1864—67 Slesvigholstener,
 fra 1867 til sin død Preusser.

Hjemmetykerne kunde ellers først lidt efter lidt vænne sig til at agere Preussere istedenfor Slesvigholstenerne. Nu er i det yngre slægtled overgangen helt gjort, mens der blandt de ældre endnu er endel knurrende elementer. Enkeltvis kan en mand senere af personlige grunde have lagt sig ud med øvrigheden. „N. N. i en god tysk by var kommuneforstander. Han var ivrig i tjenesten og havde i sprøjtehuset fået indrettet en kasjot. Ved et marked overtrådte han polititilholdet om, at kroerne skulde lukkes Kl. 2, gjorde vrøvl mod gensdarmen, da denne vilde hælde ham ud, og hånedes Preusserne og gensdarmeriet! Han blev da første mand i sin nye kasjot og måtte bagefter nedlægge alle sine mange offentlige hværv. Han er nu så hadsk på Preusserne, at han har lejet sin gård ud, er flyttet til Hamborg og er ved at blive socialist af arrigskab.“

Heller ikke i årenes løb har antallet af omslag været stort, c. 40 hele landet over, hvad der vidner om folkets karakterfasthed, soliditet og mod, skønt man skulde tro, at f. ex. ophævelsen af § 5 i manges øjne måtte slå det nuværende statsforhold sådan fast, at folk blev håbløse og gik over for at få en ende på det hurtigst muligt. Nogle af disse omslag har man medfølelse med. Det er

deres, som i hjertet er danske, men har opgivet alt håb. Det er en fejl fra dansk side, at man ikke har søgt lidt efter lidt at vinde dem, hvad der kunde været sket, men man forlangte strax alt eller intet. Det er kun ifølge en fix idee, når sådanne folk betragter sig som Tyskere. Medlidenhed har man også med den danske undersåt, der ikke kunde holde ud at gå som sådan og derved kom ind på at lefle med tyskerne, indtil de tog hele manden.

Kun efter krigen 1870—71 kan et større frafald fastslås, dels af mænd, der af ligenævnte grund ikke længer kunde holde ud at være danske, dels af folk, som havde været med i krigen og var blevet i den grad grebne af at have lavet verdenshistorie sammen med Tyskerne, at de selv blev tyske. Dette halvårs leven under højtryk af fare og nød sammen med folk, for hvem denne krig var hellig, virkede på svage sjæle, for hvem begejstring eller føleri lå, lige meget hvad det var de blev begejstrede eller følsomme overfor. På dem, der i forvejen var tysk disponerede, virkede deltagelsen i krigen yderligere inciterende, selv om man på forhånd havde trykket sig ved at skulle med (se sogn D.). Den store mængde af danske indkaldte var flygtet ud af landet, da krigen forestod; derved kom de danske, der blev og kom med, til at stå i et ilde lys. Da de kom hjem, blev de drillede og hånede, og Danskerne har derved deres skyld i, at adskillige af de folk slog om, der i krigsåret havde haft den preussiske pikkellhat på.

Siden da har ingen enkelt begivenhed indvirket på folk og bragt dem til at falde fra; enkelte er gledet jævnt, og andre er gået brat over uden forklarlig grund: „Han forvandlede på eengang.“ Hvorledes omslagene stedse

tager af, den gode del af befolkningen stadig sigtes renere og renere, viser følgende tabel:

Omslag:

	H. Ø.	H. V.	Tdr	Ab.	S.	ialt
1863—73.....	1	3	4	4	9	21
1873—83.....	1	4	5	3	2	15
1883—93.....	—	5	1	1	1	8

Tallene går nedad omtrent i samme forhold som Tyskernes fremgang i det hele.

Først i de sidste år, da Bismarcks stærke hånd ikke længer holder riget sammen, og folk nok kan skønne, at forgyldningen er ved at gå af Tyskland, og at denne magt ikke længer spiller første violin i den europæiske concert, begynder en djærvere kritik at få indpas blandt hjemmetyskerne og har flere steder ført til omslag. Se f. ex. ovenfor ved omtalen af Toftlund sogn. En Tysker på Als bandte ifjor på, at han havde da stemt tysk for sidste gang; man var jo nu kun til grin, når man var tysk. Det er yngre folk, som kan slå om, den nuværende tyske herlighed kan ikke begejstre dem; for de ældre gælder det derimod, at de har for lang en tysk fortid.

VII.

En mand dernede forklarer, hvorledes tyskheden er bleven fremmet ved 1) de danskes udvandring, 2) trykket fra oven, 3) de dårlige sider hos menneskene: Forfængeligheden, magtsygen, begærligheden, ynkeligheden.

Det er stort at være tysk. Martin Paulsens formand i Bovskov sagde: „det kan itt væhr ant, end te det er ret å væhr tysk, for det er åll di stohr. „N. N. ser op til alt, hvad der er stort og vil regnes med til de bædre klasser. Så hedder man ikke længer Hans Hansen men

f. ex. hr. Damm. Så får man et klap eller et håndtryk engang imellem af landråden og kan opnå det almindelige ærestegn.

Man kan så også få lidt at sige. Det giver magt at være tysk. B. C. var den store mand i den danske tid, sandemand og sognefoged, højre hånd for amtmand, herredsfoged og husfoged. Han var ligesom vor ven fra sogn B. med at ride for Frederik VII. Ingen tænkte, at han skulde blive tysk. Men for at beholde sin indflydelse i den ny tid måtte han træde den sti alligevel.

Det er fordelagtigt at være tysk. En hestehandler kunde tjæne formange penge ved leverancer til Preusserne til at kunne være dansk længere. Han må så nu pligtskyldigst kritisere de jyske heste som hvad andet, der kommer fra Kongeriget. En gammel gnier troer at blive sat lavere i skat ved at spille tysk; en blev tysk i håb om så at få større erstatning ved anlægget af en jærnvej. Særlig kromænd har fordel af at være tyske, idet de da lettere får lov til at holde baller og skyttelag, og øvrigheden lader så afholde auktioner i deres lokale osv. I en afsides hedekommune falder der nogle tyske stemmer, for at staten ikke skal tage sin understøttelse fra skolen. Et sogn i Røddingegnen var tidligere rent dansk, men c. 1885 blev en mand tysk, da han havde fået leverance af fourage til gensdarmens hest. Han er ingen helt dum mand, men han har så fået en halvidiot med sig. Magt og fordel på engang giver det at være kommuneforstander; en Tysker har derfor sendt sin søn sønderpå for at studere til dette embede, dvs. lære tysk.

Gives der nu en dygtig og energisk Tysker i et sogn, og der ingen modvægt findes på dansk side, kan adskillige

lokkes og snakkes over. *) Således er det gået i Arrild Vestersogn, sådan i sin tid i Toftlund. „Sjel om K. K. skårr e hoi a sint føl, vild A. A. gøhr de sahm.“ Det hedder: „Naboerne har gjort den og den tysk,“ eller „han er bleven tysk, fordi han boer ved Tyskere,“ eller „var N. N. ikke opdraget hos den store Tysker i M., vilde han have været dansk nok.“ Omvendt bliver folk tyske netop for at være anderledes end deres omgivelser, af tværhed eller krakileri, af lyst til at være i opposition, for at vise deres selvstændighed. Det at være original, at være noget for sig er et ideal for mange Sønderjyder, også de danske, som kan udarte til det bare altid at være af en anden mening end den man taler med.

Ikke helt ualmindeligt er det at høre: „Konen tog J. L., da han blev gift.“ Forleden var der en gammel mand, som brat slog om, da han var bleven gift med en ligeså gammel tysk kone, hvis ejendom lå bekvemt til sammenlægning med hans egen. Men han fik også en tysk stedsøn med på købet, og kone og søn fik ham i en fart omvendt. Danskerne troede først, at han var til at vinde tilbage og — halvt for løjer — gjorde de sig adskillige ærinder til hans gård i den anledning. Fra bægge sider reves man om ham. Men han har holdt sig stiv, og ved valget i sommer tilførte han Tyskerne ikke blot sin egen men to østpreussiske tjenestekarles stemme. — Et sted er det endog en kone fra Nørrejylland, som har gjort sin mand tysk.

*) En lille klike har været nok til at beherske en hel by eller et helt sogn; således hed det om en by på Als, hvor Tyskerne nu er kastet tilside, men til for ikke så længe siden var de dominerende: „Tyskerne er ikke mange, men rige, vil glimre, holder sammen og kuser småfolk.“

Rent tåbelige årsager kan skabe Tyskere. En mand havde så flink en løjtnant at være oppasser for, mens han var soldat; så blev han tysk og har også fået sin fader draget med, mens denne tidligere var så dansk, at han ikke vilde tale med en Tysker. — Den bedste er dog den mand, som gik over, da han kunde få sin so billigere bedækket af en Tyskers orne end af en Danskers, og når han kommer trækkende med soen til Tyskeren, giver denne ham tilmed en halv bajer og en cigar. Af andre personlige grunde kan nævnes: En har to døtre, som er tyske lærerinder; en blev ikke danebrogsmand, skønt han mente at have fortjent det; en vilde den danske regering ikke erstatte det tvangslån, han havde måttet yde oprørsregeringen; en blev døv ved Danevirke og fik ingen invalideerstatning fra dansk side; en deserterede i 1864 og måtte skaffe sig et påskud til at besmykke sin faneflugt med.

For mangfoldige Tyskere er det slet ikke muligt at sige, hvorfor de er tyske. En meget almindelig vedføjning i mine skemaer er: „Han veed ikke selv, hvorfor han er tysk.“ Det gælder navnlig de mange, der har fået Tyskheden overantvordet som arv. Ren pietetsfølelse plus konservatisme får dem til at blive på den side, slægten engang har valgt, uden at de i mindste måde føler sig oplagte til at vise deres tyskhed frem, end sige tjæne sig riddersporer ved agitation. Ude på Haderslevnæs er der således to højst respektable mænd, der vil ære deres fader i hans grav og derfor er tyske. Og ganske i almindelighed er der rolige Tyskere, hvis tyskhed kun viser sig ved valgene. „N. N. stemmer tysk, men bryder sig gruelig lidt om det hele.“ Adskillige folk er ikke tyske en dag

længere end det tyske regimente varer. „Når vi bliver dansk, bliver H. B. det og.“ Når disse skal forsvare deres tyskthed, bliver det med udtryk som: „Vi er nu engang tyske,“ „min faer hær åltih såi, te vi skal stå vos godt me e øvrighet.“ Denne slags Tyskere er ikke farlige; de må undertiden hentes til valg, og Tyskerne søger at sikre sig dem ved at gøre dem til bisiddere ved valg-handlingen, så de ikke godt kan andet end stemme. Det er heller ikke allevegne, de vil være deres tyskthed bekendt. Således hedder det fra Bjolderup sogn: Mange Tyskere vil ikke være ved, at de er tyske, i modsætning til, hvad der er tilfældet i nabosognene Tinglev og Uge, hvor Tyskerne er de magtejende. I Bjolderup er der dog ikke så få af dem.

De „verbrieftte rechte“, Ribeeoverenskomsten fra 1460, må gøre vigtig tjeneste som argument for den ældre slægt, der var slesvigholstensk, før den blev preussisk. Men de verbrieftte rechte er ikke altid så lette at fortolke, og det ender da som med en nylig afdød mand, der blev „gall i e hoi, hvinner han itt kund forklahr sig.“

De, der har været preussiske soldater, kan være store af, at de har tjænt i verdens første hær. En er bleven tysk, fordi det at have været preussisk soldat er det eneste, han kan prale af. Selv gode danske kan ikke lade være at føle sig lidt deraf i førstningen, efter at de er komne hjem. En mand, der boer nær ved grænsen, gør nar af de danske soldater, der ikke er til nogen nytte. *) Man hører udtryk som så: „Man kan da ikke være bekendt at være dansk,

*) Jeg kender to forhenværende danske sergeanter og en forhenværende dansk løjtnant, der er tyske hernede; den ene sergeant har en preussisk orden.

når man har været tysk soldat“ eller: „Jeg har svoret til min kejser og vil være ham tro.“ Denne sidste har virkelig tilegnet sig tysk måde at føle og udtrykke sig på; han er af den slags folk, kejser Wilhelm vil vide at vurdere, når han kræver, at i hans hær må der kun være een vilje, kejserens egen. En hjemmetysker etsteds vil da så gærne, at hans søn må blive taget til at ligge i Berlin, for at han kan få kejseren at se.

Lad os tilsidst høre, hvad en hæderlig, anset, fornuftig og rolig Tysker har for argumenter; det er en amtsforstander i Tønder amt: Først er der de verbrieftede rechte, som grundlagde den slesvigholstenske stat, der har sin historisk hævdvundne berettigelse. Så er det Tyskland, man nu har fået til sit fædreland, verdens første kulturstat, og som medlem af den bliver man delagtig i de goder, kulturen giver; så er Tyskland den bedst regerede stat, hvor den største orden hersker. Endelig er Tyskland den mægtigste og mest ansete stat i verden med den friske prestige. Derfor er det bedst at være borger i dette samfund.

Man forstår til en vis grad mandens ræsonnement, men ikke, at disse grunde ikke overdøves af blodets, sprogets og hjærtets røst, og at hans øje er lukket for den uretfærdighed, denne kulturstat daglig øver, og den sorg den avler.

Hvormeget kan nu de gode hjemmetyskere af det folks sprog, de sætter en ære i at tilhøre? I reglen såre lidet. Men der er forskel, der har en vis sammenhæng med deres bopæl. I Haderslev amt og på Als er deres kundskab ringest; jo længere man kommer mod syd, ind i Slogs herred og ned mod Flensborg fjord, des større

bliver den i reglen. Den slægt, der gik i skole før 1864, har intet tysk lært, når de undtages, der i deres ungdom blev sendt sydpå af tysksindede forældre for at lære det hellige sprog, og den dag i dag kommer der, som vi siden skal se, kun grumme lidt ud af den tyske undervisning, som nu drives i Nordslesvigs skoler. Kan ældre folk tysk, har de lært det ved kvæghandelen — studeplatt, prangertysk, som mine hjemmelmænd udtrykker sig; kan de yngre det, har de fået det ind i deres soldatertid; men heller ikke ad denne vej nåes der synderlig meget, og det glemmes hurtigt, fordi der ingen brug er for det til daglig. Enkelte har selv studeret sig ind i det og er glade, når de kan få et tysk ord afsat. En mand holder sig til sin bedstefaders ordbog: „Den er skreven, og der er i den 500 danske ord oversatte til tysk.“ De vil så gærne og kan så lidt; som oftest indskrænker deres tysk sig til ved tysk tiltale at kunne svare: „Jawohl, das glaub' ich, freilich.“

Hjemmetyskerues tysk giver lige som præsternes dansk ypperligt stof til løjer og anekdoter for Sønderjyderne, der er ægte Jyder ved den morskab, de har af en lun historie, der blotter andres dumhed. Kun et par skal her meddeles. Der er landboforeningsmøde et sted. Foredragsholderen citerer nogle ytringer af en bog i et fremmed sprog, han holder i hånden. En hjemmetysker nærmer sig for at kontrollere ham, låner bogen, vender og drejer den, men forstår ingenting og spørger, hvad det er for et sprog: „Det er jo tysk.“ — Der er møde i en kro i anledning af den nye amtsforstanderindretning. Landråden er tilstede, først taler han og så andre en tid lang. En tysksindet kommuneforstander vil også give sit besyv med

i laget. Han begynder på tysk: „Erlauben sie, hr. land-rath,“ men fortsætter af gode grunde på dansk. Land-råden og folk begynder at trække på smilebåndet; det viser sig, at hvad vor mand er kommen frem med, forlængst er blevet afgjort. Han har ikke forstået et ord af det hele. *) Sådanne historier kunde fortsættes med hundrede til; særlig morer de folk, når de indeholder en tvetydighed.

Selv i sogne med stærk og gammel tyskthed står det kun sørgeligt til med plejen af det tyske sprog. I Nørre-Lyngum sogn, hvor der er 38 tysksindede gårdmænd og var 78 tyske stemmer ved sidste rigsdagsvalg, er der fire mænd, som behersker det tyske sprog, og deraf er den ene dansk-sindet. I dette sogn synges mere dansk end tysk ved Tyskernes gilder. — Vilstrup og Hoptrup sogne vilde have vandstanden i Slivsø sænket, og der er møde på åstedet; andråd og kresdag er herude. En tysk Vilstrupbonde — der er 27 sådanne — træder frem og vil forklare land-råden, hvad det drejer sig om: „Wir wollen, ja wir wollen, ja was wollen wir. . .“ han stammer og hakker og kommer ikke videre. Et dansk medlem af kresdagen må da hjælpe ham og oversætte sagen på tysk, men kan ikke bare sig for at give ham et lille hip: „Jeg havde dog troet, at I store Vilstruptyskere anderledes havde jeres fædrelands-sprog i jer magt.“ Gå ind på kirkegårdene i de tyske sogne, Vilstrup, Toftlund, Uge f. ex.; jeg kan trøstigt ud-

*) Følgende er tysk fra Haderslev Næs: „Hören sie mal, heute soll sie plowen, und de hammelstok ligt bi de plow und den skal du ta de fælhoppe for,“ siger en mand til sin karl fra Femern. Det er altid slutningen af perioden, det kniber med.

sætte præmie for den, der kan finde ligstene med tysk indskrift; der er ingen uden over en enkelt indvandret eller embedsmand.

Står det således til med det tyske sprogs herredømme på landet i Nordslesvig, står det selvfølgelig værre til med den tyske kultur, som forudsætter kundskaben til sproget. Tallet på dem, der er i berøring med det tyske åndsliv, er så uendelig ringe i sammenligning med deres tal, som følger med i det danske. I Nørre herred Als har en eneste mand begreb om tysk kultur, i Hoptrup store sogn med mange og tildels dygtige Tyskere en indvandret og fire indfødte. I Lysabild kender præsten alene tysk åndsliv og historie. De tyske bogsamlinger, der endel steder findes ved skolerne, bruges ikke; de germaniserende lærere tvinger børnene til at tage bøger med hjem, men de læses ikke. I et sogn med 1600 indbyggere og 17 tyske gårdmænd har en hjemmetysker haft en bog hjemme i flere år; det er den eneste, der er udlånt. I en tysk kro så jeg en læsemappe med tyske illustrerede blade; „man læser ikke i dem, man ser kun billederne,“ sagde pigen. Tyskerne interesserer sig i det hele ikke for oplysning, hedder det fra et sogn med mange Tyskere; de sender kun meget sjældent deres børn sydpå for at få en fyldigere undervisning end den, almueskolen kan yde. Det er hændt før, at hjemmetyskeres sønner er bleven danske af at have været sydpå på højere tysk skole, f. ex. i Hohenwestedt, og der lært Tyskerne grundigere at kende. *)

De stakkels hjemmetyskere må ikke blot døje megen

*) På den anden side kender jeg sex gårdmænd i Nordslesvig, der har været på dansk højskole, men nu er tyske. De tre var på Rødding i tiden 1850—64.

spot for deres ulykkelige kærlighed til det tyske sprog, men de må også undertiden lide tidsspilde og kedsommelighed. Når embedsmænd, indvandrede og indfødte Tyskere ved ivrig virken har fået indført tysk gudstjeneste nogle gange om året i et sogn, er det enhver god Tyskers pligt at møde i kirken, selv om han ikke forstår et ord. Det går første gang, og det går måske anden gang, men så svigter de og kirkerne står tomme; de indvandrede er i reglen for få og for lidt kirkeligsindede til at holde gudstjenesten oppe. Mange ellers meget tysksindede præster er derfor imod indførelsen af tysk prædiken i deres sogn, selv om det kun er en sjælden gang. De veed, at resultatet ikke bliver en tysk gudstjeneste istedenfor en dansk, men blot ikkeafholdelsen af en dansk. Danskerne er desuden de flittigste kirkegængere, f. ex. i Holbøl og Rinknæs.

I de senere år, da Tyskerne er blevne bange for den begyndende danske reaktion, har de taget fat på at afholde møder, efterlignende Danskernes eksempel. Når møderne ikke er sådanne, hvor der ganske i almindelighed skal tales for kejser og rige, men er indvarslede med praktiske formål for øje, f. ex. før valg, holdes de på dansk. Da Tyskerne mærkede, at grunden vaklede under dem på Nørreals, holdt deres rigsdagskandidat, amtsdommer Bachmann i Haderslev, et møde i Brandsbøl kro, hvortil landråden indstævnedes folk fra hele øen. Der mødte c. 60, for hvem amtsdommeren talte på dansk, og den deltager i mødet, hvis logiske sans undrede sig over, at der taltes dansk til Tyskere, blev smidt ud.

Kun 88 indfødte familier har tysk hussprog, hvorfra i denne sammenhæng fire bør fraregnes som dansksindede;

i de tre tilfælde danske mænd gifte med koner sydfra. *)

De 88 fordeler sig på amterne som følger:

Haderslev Østeramt 19

Haderslev Vesteramt 8

Tønder Nørreamt 11

Åbenrå amt 28 (de 22 i Rinknæs og Holbøl)

Sønderborg amt 22 (de 16 på Broager).

Årsagen til, at der tales tysk i disse familier, kan jeg tildels oplyse:

i 4 familier er faderen indvandret.

13 — — konen —

6 — — manden } fra en nordslesvigsk køb-

1 — — konen } stad.

1 — — manden opdraget i Angel.

Sexogtyve familier hører til proprietær- eller teglværks-ejerklassen eller i det hele til folk, der vil være lidt fine på det; af de 37 tilfælde, jeg ingen oplysninger har om, vilde vist de fleste kunne føres ind under en af de foregående kategorier. Tre familiefædre er fra kongeriget. Næsten ingen indfødte småkårsfolk har tysk hussprog undtagen i Broager, Rinknæs og Holbøl.

Det er ikke blot hjemmetyskernes færdighed i det tyske sprog, men i det hele deres intelligens, dygtighed og respektabilitet, der stiger, når vi vandrer gennem landet fra nord til syd. Et slående eksempel kan gives på den tyske styrelses egen værdsættelse af Tyskerne i Nordslesvig. For få år siden udstedtes en ny lov, i følge hvilken den lokale politimyndighed gik over fra herredsfogderne til private folk, for hvem den skulde være et æreshværv. Landet

*) Jeg kunde egenlig også fraregne 15 familier, hvis husfædre er kommune- eller amtsforstandere, altå embedsmænd.

deltet i 74 distrikter, hver med sin amtsforstander. Kun i 22 af disse distrikter fandtes der mænd, hvem man kunde overdrage denne bestilling, der fordrer en vis sum af soliditet, intelligens og tysk sprogkundskab. Valget kunde kun falde på tysksindede; danske folk var, det giver sig selv, udelukkede. De 52 distrikter slog man sammen, 4—5 eller så, og indsatte i dem lønnede kommissariske politiembedsmænd, i reglen de tidligere herredsfogder. De dele af landet, hvis Tyskere regeringen gav dette mindre lovende skudsmål, ikke at kunne forestå en post, der vel nærmest svarer til sognefogdernes i Kongeriget, var hele Haderslev amt, Enklaverne, Abild-Tønder sogne, hele Sundved undtagen Broager og hele Als. Af de 22 nye ikke kommissariske amtsforstandere var de 4 indvandrede. Man har vel gennemgående kun haft indfødte at vælge imellem, ti en uomgængelig betingelse for at kunne varetage et hværv af denne art i Nordslesvig er kendskab til landets sprog.

Lad os sammenligne de danske og de tyske ned gennem landet. I Frøshered er Tyskerne, når undtages proprietærene i Jels, under al kritik. I Nørre Rangstrupherred står de med enkelte undtagelser under gennemsnittet i karakter og dygtighed. I Arrild står Tyskerne i almindelighed under de danske, hvad kultur, dannelse, oplysning og navnlig formue angår; deres karakter er i reglen kun temmelig god, i to tilfælde slet. I S. Rangstrupherred står Tyskerne vel tildels på jævnhøjde med Danskerne. Her er der allerede fremskridt i bedømmelsen af dem. Fra Højst hedder det: Der er ingen forskel på Danskere og Tyskere i soliditet og dygtighed. Fra Tinglev: de mest fremragende folk går til den tyske side. Sognet står så skidt, fordi der aldrig har været gode danske ledere men

nok tyske. — Ligeså når man går sydpå ad andre veje. Fra det nordlige Sundved: de indfødte Tyskere står lavere end de danske; fra Broager: Tyskerne har en række intelligente mænd. — Fra et sogn i Lundtoft herred: De danske overfløjer som landmænd langt de tyske og er ikke så tørstige; men længere sydpå i samme herred: Tyskerne fører an på landbrugets område; Danskerne er meget konservative også som landmænd; deres interesser er kærtspil og jagt.

Resultatet bliver: Når de sogne undtages, der umiddelbart grænser ind til Mellemslesvig eller ud til Flensborg fjord, behøver Danskerne ikke at frygte en sammenligning med Tyskerne, og udenfor den skæve firkant, der med næsten geometrisk regelmæssighed begrænses af linjerne Flensborg-Gråsten-N. Lygum-Tønder er Danskerne absolut på ethvert område de overlegne.

VIII.

Fordi vi nu er færdige med Tyskerne, kommer vi ikke strax til de udpræget danske; mellem disse to hovedafdelinger skyder sig den slimede masse ind, der dannes af de blakkede. Mange af dem har vel nok i hjertet deres kulør, men netop af politik holder de sig udenfor politiken. Dertil hører de, der endnu siger, som de sagde i den danske tid: „Æ er itt tysk, æ er en Slesviger.“

„En buhn i Ø. Løjum sogn vår me te et bassel å sår der å brejt sig: „Æ kan no bedst lih de folk, som inneting er.’ Det snakked de om i e dørn’s, men e kuhn høhr’et ur i e køhgen, te di bløw højrøhste, å så øjt hun ind: „Pastor Prahl han soi åltih: De som er tysk heller dansk, de kan væhr gci bægge, men de der bæhr e mantel

å bægge skolderer, det er de ringest.’“ Dette skudsmål er vist ikke så urigtigt; ti det er ikke dybe og overlegne spekulationer, der gør, at disse folk mangler interesse for striden mellem dansk og tysk, men det er kun pjaltetthed eller pjattethed. Hvad skal man dømme om sådan en stakkels mand, der siger: „Ja no hær a væn hen å stemm tysk, å a er liså dansk som dæ.“ Det er en mand, der ryster, bare han ser en gensdarm. Dansk kan man da ikke godt kalde ham. Det er sådan en frygt, der, som jeg selv har hørt, får en dansksindet rejsende til at svare: „Danke schön,“ på en jernbanekonduktørs danske „Vesegoi“, idet denne rækker ham hans billet tilbage.

Til de blakkede hører de utilfredses store klasse, der har forsøgt sig til bægge sider og har fået lige lidt ud af det. En gammel mand i Rødding siger: „A hær stemmt dansk og a hær stemmt tysk, å ligh møj rajder et.“ Herhen hører også de, der har opgivet ævred: „Hva nøtte de å stamp emo e bråj; de blywe ål tysk ælivel me e tilh.“ „Vi må heller væhr tysk, for di ær så manne, så manne.“ Sådanne findes især i fjærde kres, hvor det ikke er muligt at sætte en dansk kandidat igennem til rigsdagen, da landet helt ned til Eideren hører med til kresen. De siger med en bonde i Rens: „Det nytter ikke at vælge Gustav Johannsen; det er bædre at stemme på en frisindet, for han kan muligvis dog gå igennem.“ Så er der endelig de ikke få, som af ren subtile grunde ikke vil stemme og derfor ikke rigtig tør regnes for danske. En sælger smør til auntsforstanderen, en har en søn, som har udsigt til at få en bestilling, en skal arve en tysker og vil ikke udæske ham. Mere medlidenhed har man med de mange, hvem det gælder brødet, hvis de vovede at

bekende kulør, som f. ex. med 7—8 stakkels arbejdere i statsskovene etsteds, der ikke tør stemme, men nøjes med på valgdagen at forbande Tyskerne.

Efter mine erfaringer er de blakkede, som længe var i jævn fremgang, nu i den unge slægt ved at gå baglæns. Den skærpede modsætning mellem dansk og tysk nøder folk til at tage parti. I de gode danske egne bliver de blakkedes børn danske, i enkelte onde sogne bliver de tyske; det fører omgangen med sig.

Vi er allerede inde på den jævne vej, der fra de blakkede gennem de lunkne danske fører til de hjertevarme og offervillige; de lunkne, der ikke tør være deres sindelag bekendt, når de står overfor tyskheden i fornem og imponerende skikkelse. En kommuneforstander i Tønder amt blev præsenteret for, jeg husker ikke hvilken preussisk minister, Puttkamer eller Gossler. På ministerens forespørgsel om, hvordan huen stod hos folk heroppe, fik hans ærlighed ham til at svare: „Det er jo ikke så godt, som folk kunde ønske det,“ men hans frygt forledte ham til at tilføje: „men folk finder sig bædre og bædre i det.“ Sådanne danske har også deres talemåder, når der stilles krav til dem af økonomisk art eller som er forbundne med tidsspilde: „Vi vill itt i ulejlighh.“ „Det gælder først a fremst om å næhr sig.“ „E Tyskere hær e mawt å den brugher di.“ En vil ikke uddele Nordslesvigsk børneblad, da han skal have læreren til vidne i en proces, en anden mødte ikke sidst ved valgurnen, fordi hans svigersøn søgte et degnekald. Det er sådanne folk — det var før 1889 — der vilde af med deres uduelige lærer og derfor søgte om mere tysk i skolen; så vidste de, han vilde blive forflyttet, for tysk kunde han ikke. En anden art Danskere er de

folk, der har det i munden, men ikke i gærningen. En mand pralede før sidste valg af, at han vilde køre hele sin by hen til valgstedet; men valgdagen mødte han end ikke selv; „hans so skulde have grise; dog soen kunde han godt være borte fra, for om formiddagen kørte han hø ind, og det havde han ikke behøvet.“ En anden mand i en tysksindet by kan drikke alle Tyskerne under bordet og er ikke bange for ved den lejlighed at skælde dem ud, fordi de er tyske, men sin stemme tør han ikke afgive.

Mellem de lunkne og årvågne danske kan sættes de øllebrødsagtige, som er karakteriserede i følgende anekdote: En smed følte sig trykket af en stortysker, der truede ham med at forlade ham med sit arbejde, hvis han ikke stemte tysk; smeden gik da til en god dansk mand for at få råd. Det fik han: „Ja du må så vel stemme tysk, men vi skal love dig, at vi ikke derfor vil tage vort arbejde fra dig.“ Adskilligt i Tyskernes dominieren i Nord-slesvig beroer netop på denne modsætning mellem dansk godmodighed og tysk hensynsløshed.

IX.

Så er vi da endelig gennem megen ynkelighed nået frem til det trofaste og mandshjærtede store flertal af det nordslesvigske folk, som hverken har tabt håb eller mod. Om dem vidner Sønderjyllands historie siden 1864 højlydt nok, og her er ikke stedet til at skildre dem; der kan henvises til en ypperlig piece af H. P. Hanssen-Nørremølle: „Har vi tid til at vente“, der giver en fremstilling af, hvorledes Sønderjyderne nu på alle punkter søger at ruste sig. Det er ikke længer blot bedrøvelighed dernede. — Tværtimod: Igensinde siden 1864 har stemningen blandt Dan-

skerne været så god som nu, fordi de veed, at i den kommende tid kan de kun vinde, Tyskerne kun tabe. Det viser de gårdmandstal, hvorover denne afhandling er tømret, det viser det ene rigsdagsvalg efter det andet. Og årsagen er, at der igen er en ungdom i landet, hvad der savnedes i 70erne, og, som H. P. Hanssen meget træffende har sagt, at det tyske ikke mere er istand til at begejstre.

Den slægt, der har kæmpet siden 1864, har holdt godt ud, og den, der i årenes løb er trådt til, er ikke dårligere, snarere bedre. Det være netop sagt til ære for de ældre førere, der har forstået at opdrage et nyt slægtled, der i dygtighed og danskhed, ikke mindst i kendskab til det liv, der rører sig i Kongeriget, overgår det ældre.

Men fremtiden; kan man forudsige noget om den? — Jeg vil forsøge det.

Den tyske påvirkning kan begynde med børnene, allerede før de kommer i skolen, forsåvidt forældrene for at lette dem skolearbejdet finder på at tale tysk med dem, fra de overhovedet lærer at tale. Det er et forhold, som så godt kendes i Mellemslesvig, men er det trængt op mod nord? Ja som man tager det; der findes Nordslesvig over foruden de 88 helt tysktalende indfødte familier 27, i hvilke der tales tysk til børnene, deraf 13 i Tønder amt (6 i Burkal), 10 i Åbenrå amt (4 i Rinknæs), alle tysk-sindede. Denne tyske tale er begyndt i de senere år, og vi kan vist i de fleste tilfælde heri se en frugt af den i 1889 indførte udelukkende tyske undervisning. I Burkal sogn forholder det sig ialfald således; jeg kender derfra eksempler på, at der tales dansk til de større børn, der kom i skole før 1889, tysk til de mindre. Det skorter sikkert ikke

mange hjemmetyskere på vilje i denne henseende, så vi kan optage den ringe fremgang, denne skik har fået, næsten kun i sogne ind mod Mellemslesvig, som et vidnesbyrd om, hvorlidet de formår, når det gælder om, konsekvent på alle områder i det daglige liv at gennemføre den tyske tale. Og dog er det denne, som først kan sætte et virkeligt skel mellem dem og den store befolkning i Nord-slesvig, og dømme dem for rette og ægte Tyskere at være. — Ikke blandt gårdmændene men derimod i lærerstanden vil skolesprogsanordningen og det hele skrappe tilsyn med skolerne, der strækker sig til lærernes privateste forhold, gøre sin virkning. I mange — også dansksindede lærerfamilier tales nu tysk; de tør ikke andet end tage fat på dette indledende germaniseringsarbejde, skønt særlig kvinderne har ondt ved det og i afgørende situationer griber tilbage til modersmålet. En mand har fortalt mig: Jeg rejste på dampskibet fra Åbenrå til Als. Ombord var en lærer med sin kone; de talte tysk indbyrdes. Søen var urolig, konen blev syg, og der blev stor jammer. Fra hendes side lød det hele tiden: „Ach ich bin so schlecht osv.“; han vimsede omkring: „ach meine süsse frau osv.“ Men pludselig brød hun ud: „Æ dør, æ dør,“ da hun troede, at hendes sidste time var kommen.

Selv om i fremtiden det foreløbig umulige kan indtræde, at nogle flere hjemmetyskere vil finde på at tale tysk til deres børn, er der ikke mindste fare for, at disse børn ikke lærer at benytte sig af det danske sprog; af tyendet og af alle byens andre børn på gaden vil en sådan stakkels unge kun få dansk at høre, og har han ikke lært dansk forinden, vil han få en grundig undervisning i det, så underligt det end lyder — når han kommer

i skole. Der skal de andre piger og drenge nok lære ham det. Også de indvandrede børn slår fra da af over til dansk tale. De tyske børn er i skolen under stærk påvirkning af de danske, en indflydelse, der bliver mere indgående og positiv dansk, eftersom børnene voxer til. Gensdarmens søn i A. kan bædre dansk end tysk. En dreng på tolv år, søn af en meget tysksindet lærer, er dansk. Børnene af en indvandret meget wühlende stationsforstander lærte i utrolig fart dansk af de andre børn og svarer nu faderen i dette tungemål. En anden stationsforstanders børn taler dansk indbyrdes. Jfr. også sogn B. Ved Rødekro station med stærk indvandring taler de tyske børn dansk med de danske børn og i enkelte hjem endog til deres forældre. Den tyske officielle statistik slår denne kendsgerning fast, idet den viser, at en større procentdel af børnene end af den samlede befolkning i Nordslesvig er dansktalende. Når end ikke de indvandrede med deres bedste umage kan holde børnene borte fra berøring med dansk, så kan hjemmetyskerne det meget mindre.

Et morsomt eksempel har jeg oplevet. Vest for Haderslev i Hammelev sogn ligger papirfabrikken Kristiansdal, der for en halv snes år siden blev solgt af en dansk rigmand til en stortysker i Flensborg. Her opelskes inde i den tykke skov langt fra by en lille tysk koloni af en halv snes indkaldte arbejderfamilier. Mellem Hammelev og Kristiansdal traf jeg engang en lille pige og en lille dreng, der gik og talte tysk, men da jeg gav mig i snak med dem, svarede de i det mest uforfalskede sønderjysk. „Ja den lille pige var fra Muskau i Schlesien og drengen et eller andet steds fra am Rhein.“ Men hvor har I da lært dansk? „Jo, de hær vi læhr i e skohl“ — af børnene oppe i

Hammelev. Kun ved skolerne i Vojens og Rødekro (Brunde) og i Hvidding stationskole er der så mange tysk talende børn, at de danske vist ikke kan undgå at lære noget tysk.

Trods den strænge kontrol, der føres med børnenes sprog på legepladsen, hvor en germanisator er ansat som lærer, er det umuligt at holde det danske ude også der. Det kan man overbevise sig om ved at lytte til børnenes tale, når man går forbi skolerne. Jeg har på Høgebjerg, Alsens højeste bakke, truffet sammen med en skole, som var på udflugt. Læreren var en mand, der er bekendt som øens første fortysker; det var ham, der for et par år siden, da de danske provinssynodemedlemmer i Rendsburg begærede lidt dansk sprogundervisning, til synoden i de alsiske læreres navn indsendte en protest. Protesten var fremkommen sådan, at han i et cirkulære havde meddelt lærerne, at han vilde benytte deres navn, hvis de ikke gjorde indsigelse. Hvem tørde vove det? Her på Høgebjerg brækkede børnene på tysken eller holdt deres mund i lærerens umiddelbare nærhed, men kom vi længere bort fra ham, lød dansken atter frit og frejdigt. Det gælder selv en flække så nær ind mod Flensborg og så oversvømmet af badegæster som Gråsten: Alle børn taler dansk indbyrdes undtagen om skolesager.

Trods den tyske skole bliver i næste slægt dansk hjemmets sprog i Nordslesvig; netop ordene til det daglige livs brug lærer de ikke i skolen; i et så sydligt sogn som Holbøl veed børnene ikke, hvad en hjulbør hedder på tysk. Men bliver ikke ved siden heraf tysk kultursproget, det folket kommer til at benytte sig af ikke blot overfor øvrigheden, men f. ex. også til indbyrdes skriftlig meddelelse, nu dansken helt er udelukket fra skolen, og vil den kom-

mende slægt ikke, når den ved læsning vil erhverve sig større dannelse, ty til den tyske literatur? For øjeblikket kan det trøstigt siges, læses der af dansk mer end nogen-sinde. De danske blade har aldrig haft større udbredelse, de danske folkebogsamlinger benyttes særdeles flittigt, og ikke få steder har folk, der ikke kan nøjes med den elementære læsning, disse yder, sluttet sig sammen i læse-kreise, gennem hvilke den gode nordiske literatur kommer ud i de sønderjyske hjem. De livsårer, der knytter folket hernede til det åndelige væld, der rinder i Norden, er hidtil ikke blevet underbundne; det gælder ikke mindst den yngre slægt, i hvilken tusinder har besøgt kongerigske højskoler.

Hvorvidt tysken vil blive kultursproget engang, beroer på, hvormeget børnene lærer af tysk i skolen. Jeg har herom oplysninger fra 38 sogne. Fra de fleste lyder beretningen på, at børnene intet tysk lærer. Som det fyndigt udtrykkes et steds fra, når de kommer ud af skolen, kan de hverken tale eller skrive eller forstå tysk. Kun fra få sogne hedder det, at de flinkere når nogenledes at læse og skrive tysk, men den jævne middelflok og de småt begavede lærer ingen verdens ting. Kan de noget tysk ved udgangen af skolen, er det tabt i løbet af forbavsende kort tid, da de aldrig har nogen brug for det. Fra et sogn med meget tyskeri som Løjt hedder det: Selv de fremmeligste kan ikke tysk. At børnene ved den meningsløse undervisning slet ingen virkelige kundskaber får, kommer os ikke direkte ved i denne sammenhæng: „der er en velbegavet dreng på 12 år, han vidste ikke forleden dag, hvad Paris er.“ „De lærer alt på ramse, men de forstår ingenting.“ Børnene kommer til helt at stå i stampe.

Det har vist været uden overlæg og i et anfald af ren fortvivlelse over, at germaniseringen ingen fremgang havde, at regeringen indførte det tyske skolesprog.

Direkte påvirkning i tysk retning bliver der ikke megen tid til at give børnene ad denne vej; de har altfor meget mas med selve sproget, til at de gennem deres historieundervisning skal få nogen begejstring for kurfyrsterne Joachim eller Albrecht Achilles eller i deres læsebog stave sig til at elske den grønne Rhin eller de brandenburgske sandflader. Kun sangen, de kønne tyske melodier, kan ikke andet end gøre indtryk, selv om drengene protesterer mod ordene og synger: „ich bin kein Preusse, will kein Preusse sein“ istedenfor „ein Preusse“. Man kan høre tyske viser blive sungne af børn. Lærerens person indgyder heller ej børnene tillid eller respekt, hvad enten han er en søndenvælts wühler eller nordslesvigsk renegat eller en stakkels dansk mand, der ikke lærer dem mere om den tyske herlighed, end han strængt er nødt til. Forældrenes autoritet tynger i barnealderen helt lærerens ned.

Men at børnene bliver fordunmede i skolen ved ingenting at lære, og at den opvoxende slægt i den forkvakles i sin historiske bevidsthed, er i og for sig en ulykke, som vil give den følgende generation mindre modstandskraft, hvis ikke ad andre veje den danske dannelse bliver den til del. At læse dansk lærer børnene sig let i hjemmet, hvor der bare er en dansk bog eller avis; bogstaverne kender de jo i forvejen, og heldigvis ligger børnenes sønderjyske mål ikke så langt fra rigssproget, som visse Tyskere mener. Men at skrive dansk vil falde dem vanskeligere at lære; i mangfoldige hjem tages der dog fat på dette arbejde, og hvor forældrenes vejledning ikke rækker,

må fortsættelsesskoler og højskoler på kongerigsk grund træde til.

Gennem forældrene og ikke sjældent den danske højskole står den unge mand så rustet, når han skal i den preussiske militærtrøje. Nu er det i de fleste egne kommet dertil, at de unge vælger at blive i landet, selv om de mister to tre år af deres liv ved den ørkesløse og demoraliserende soldatertilværelse. Om militærtjenestens indvirkning i national henseende har jeg spurgt mig for i 62 sogne, og jeg drister mig til at give det bestemte svar: Den gør ingen fortræd. Det hedder heltigennem: Med meget sjældne undtagelser kommer de unge lige så gode hjem, som de var forud, ja mange bliver hædre danske deraf. Det er meget hyppigere, at tysksindede slår om under soldatertiden end omvendt. „Jeg har været forlænge tysk soldat til at være tysk længere,“ hedder det ikke så sjældent. „I vort sogn stemte 17 unge for første gang nu ved valget og alle dansk; de 13 havde været soldat.“ Kommer de tilbage ikke med tysk sindelag men med lidt schneidigt væsen, forsvinder det som dug for solen i de hjemlige omgivelser. Selv til et sogn som Højt kommer sønnerne af danske folk endnu mere danske hjem end de var forud. En søn af en indvandret Tysker i Åbenrå ant sagde, da han blev hjemsendt: „Æ hær vænn tysk, men æ blywer et alle mehr.“ *)

*) Jeg har liggende for mig en afskrift af et brev til en præst fra en ung nu afdød mand. Den unge mand var fra et af de værste tyskersogne i Slogsherred; hans fader var selv tysk; med disse forudsætninger taler brevet for sig selv: „Herved meddeler jeg, at jeg... er udtrådt af foreningen, og det af følgende grunde: 2) anseer jeg foreningen som et slags germaniseringsanstalt, ti alt ledes jo næsten

Sådan er der al grund til at nære godt håb for den næste menneskealder, indtil forløsningen kommer. Der er ikke spor af fortyskning i den danske ungdom selv i sydlige eller inficerede sogne. Rødding: Sønnerne ofte bødre end fædrene, selv om de har været preussiske soldater. Toftlund: Der kan findes tyske børn i danske familier, men meget sjældent, hvorimod det ofte hænder, at tyske forældre har danske børn. Nørborg: Her er ikke mere tyskhed end for 25 år siden. Dybbøl: Udviklingen går heldigt fremad. De yngre er dygtigere end de ældre. Broager: Der er ingen tegn til, at ungdommen fortyskes. Bylderup: De yngre er mere ivrige end de ældre. Højst: Sønnerne af danske gårdmænd er alle danske; der er en god dansk ungdom i alle danske familier i sognet. Det er samme resultat, som man kommer til ad statistikens vej; se arvingeskemaet foran.

i tysk ånd, omendskønt der hidindtil kun vare to tyske svende i den. Der siges nok, vi drive ingen politik; men når provsten på julefesten siger: at vi også have genfundet vor rose deri, at vi ere blevne tyske, hvorved vi nu kunne blive opfostrede i de tyske salmer, som vi desværre have måttet savne i vor barndom, fordi vi vare danske, så veed jeg ikke, hvad jeg skal kalde det? Den må vel være af et slags ny moderne roser, ti den har desværre duftet alt for skarpt for mange af vore stakkels landsmænd, da de jo måtte forlade landet. Vore gejstlige sige også, at det er en vildfarelse hos Grundtvigs venner, at de sammenblande religion og politik, men hvad skal man så sige, når de sætte et „Schleswig-Holstein meerumschlungen“ ind i deres folkekalender. Jeg kan kun få ud deraf, at når de blødhjærtede Tyskere desværre på mange steder skulle bruge den skarpe øxe, så kan de heroppe i Nordslesvig igennem ynglingeforeningerne nok få brug af den lille tællekniv, hvorved de mere og mere kunne tælle os vor danske nationalbevidsthed af. Derfor anser jeg det for rådeligst at træde ud, ti jeg elsker mit danske modersmål højt og ser det nødig underkuet, og langt mindre selv at hjælpe til.“

Kun i tre sogne har jeg hørt udtale en ængstelse for småfolks børn; når de har været soldat, søger de undertiden en af de små offentlige bestillinger, hvortil folk, der har aftjænt deres værnepligt, har forret, og for at få dem, må de spille lidt tysk. Småfolk har ofte ikke så megen moralsk og økonomisk modstandskraft som de bædre stillede. Vi har hidtil i det væsentlige sysselsat os med aristokratiet i landet, gårdmandsstanden, lad os nu se lidt ind til de mindre begunstigede i samfundet.

X.

Ved rigsdagsvalget 1893 afgaves over det område, denne afhandling har sysselsat sig med,*) 3754 tyske stemmer. Jeg har undersøgt, hvorledes disse 3754 stemmer er frenkommne, og tør udgive nedenstående oversigt for pålidelig. Kun for enkelte sogne har jeg måttet lade mig nøje med et skøn.***) 1040 stemmer skyldes den indfødte gårdmandsstand, med voxne sønner, brødre, aftægtsmænd; herunder er også henregnet sådanne folk, hvis kår ikke er småfolks, som kaptejnerne på Løjt og i Rinknæs. 160 skyldes på samme måde de indvandrede gårdmænd, 274 indvandrede håndværkere og arbejdere. Embedsmændene fra landråden til vejmanden møder op med et tal ikke lavere end 1336. 475 har afgivet deres stemme imod deres vilje, under tryk af den ene eller den anden slags, og kun 469

*) Undtagne de i gårdmandslisten medtagne kommuner i Flensborg amt samt Kolstrup og Gråsten afstemningsdistrikter.

**) Ganske vist er afstemningen hemmelig, men da det ikke kan forbydes folk at kontrollere, hvem der møder ved valgbordet, og de folk, der virkelig er tysksindede, er lette at beregne — de er i reglen det lille mindretal — er det ikke vanskeligt at få rede på forholdet.

tyske stemmesedler har småfolk afleveret med deres gode vilje, af overbevisning. I de enkelte amter ser tallene således ud:*)

	tyske stemmer	emb.- mænd	under tryk	deraf:			
				indvandrede gdmd.	småf.	indfødte gdmd.	småf.
Haderslev Østeramt.	825	341	137	48	42	187	70
Haderslev Vesteramt	537	309	73	25	19	80	31
Tønder Nørreamt...	848	267	104	21	64	295	97
Åbenrå amt.....	949	248	107	48	98	305	143
Sønderborg amt....	595	171	54	18	51	173	128
	3754	1336	475	160	274	1040	469**)

*) De 3754 tyske stemmer er afgivne i en befolkning på 111,332 eller af en samling valgberettigede på 27—28,000, når de danske undersætter medtages. Trækker vi embedsmændenes og de mindre frivillige stemmer fra, er der tilbage 1943. I det øjeblik, landet blev dansk, vilde embedsstanden også være det. Forudsættes, at 15 pct. af Tyskerne af forskellige grunde ikke har stemt, og lægges disse til, viser det sig, at med de indvandrede er 8 pct. af Nordslesvigs landbefolkning tysksindet, uden dem 6 pct. Og hvormange af dem vil vedblive at være det, når landet igen bliver dansk? Ikke hver tredje, tør jeg rolig påstå. Den hele af Tyskerne konstigt opførte bygning vilde falde i støv.

**) Hvad betydning embedsmændene kan have for visse afstemningsdistrikter, hvor de er samlede i større tal, viser følgende opgør:

	af de tyske stemmer				
	tyske stemmer	embeds- mænd	under tryk	ind- vandrede	ind- fødte
Gml. Haderslev ...	51	28	10	9	4
Sommersted	46	27	8	2	9
Vojens	73	68	—	2	3
Rødding	45	23	11	4	7
Gram	19	18	—	—	1
Toftlund	53	34	7	3	9
Hvidding	38	36	2	—	—
Skærbæk	66	31	18	10	7
Bredebro	55	37	4	7	7
Rødebro	73	34	9	18	12
Broager by	42	17	—	6	19

Denne statistik viser, at kun få småfolk er tysk-sindede; skønt deres tal er adskillige gange større end gårdmændenes, kommer ikke halvt så mange tyske stemmer fra dem. De fortjæner den største ros for deres udholdenhed. Fra Sommersted siges ligefrem, at de bedste danske findes i husmandsklassen. I Slogs herred har de været de trofaste, der har holdt bædre ud end de store. Selv i dårlige sogne som Vilstrup, Toftlund, Arrild, N. Lygum, Højst, Ravsted, Burkal, Ris er kun meget få tyske stemmer komne fra småfolk med deres gode vilje. I 36 sogne eller en tredjedel af Nordslesvig har ikke een indfødt småmand stemt tysk; kun i 18 sogne er flere frivillige tyske stemmer komne fra småfolk end fra gårdmandsklassen; i 12 af disse er i og for sig tyskheden aldeles forsvindende; to af dem er Broager og Rinknæs, de tættest befolkede i Nordslesvig, hvor gårdmændene numerisk kun vejer meget lidt. Et folkefærd, som allevegne er kærnedansk, er smeddene, der inidlertid står over andre ikke-gårdmænd i anseelse og ofte spiller en vigtig rolle i deres by og har lejlighed til at øve indflydelse. Det er højst uretfærdigt mod smeddene, når Karl Gjellerup i Germanernes Lærling lader en smed være repræsentant for Tyskerne i det sogn i Haderslev Østeramt, han skildrer.

Nu har ganske vist småfolk ikke den slags fristelser, som kan lokke gårdmændene til at blive tyske; de bliver ikke regnet for finere ved at spille tysk; de kommer ikke iblandt proprietærer og får ingen håndtryk af embedsmændene. Det eneste, der skulde kunne friste dem, er udsigten til at blive kommuneforstander, med hvilken post der er forbundet indtægter, som for en småmand er ret anselige. Den enkelte tyske småmand i et dansk sogn

vilde stå fuldstændig alene; en gårdmand har lettere ved at komme omkring, og han har embedsmændene og byerne at holde sig til. Men på den anden side har småmanden heller ikke ret meget af de glæder og oplevelser, der følger med at være dansk. Han kan ikke som gårdmændene en gang imellem tage sig en tur til Kolding eller København for at se Danebrog vaje og opfriske håbet og modet; han har ikke tid eller råd til at skaffe sine børn den danske undervisning eller få dem på højskole, og festerne og skåltalerne og gilderne, som holder de bædrestilledes varme vedlige, går som oftest ham forbi.

Af de 469 tyske småfolk hører vistnok endel til „sølle folk, det uhæderligste kram“, og mange er sikkert bleven tyske af rent smålige årsager. Hårdt slid og brist på lejlighed til at dyrke ånden har givet husmanden og arbejderen grovere hænder og mindre udviklet hjærne. De har derfor lettere ved at forsee sig på et eller andet. Det er en gammel mand et sted i Burkal sogn, der nu får ordet; han står udenfor sin dør og giver sig i snak med den forbigående; hans navn er Roth, men puristen Johannes Kok, der var præst her før 1864, vilde skrive det Rød; „den konst prøved han ve såmanne.“ „Æ er itt så tysk; men som æ no er, kan æ snakk med Beeken i Jyndevad å Lorenzen å Vrågård å de anner stohr Tyskere å hjælp de dansk å den made. Æ er itt så tysk, men æ er bløwen lidt vreh å de dansk. I 48 bløw æ tajn te soldåt a e Slesvigholstener, men æ rehn fra dem. De gammel herhjemm tøtt itt, te de vår ret; å i Danmark takked de mæ itt, men de skælt å mæ å gaw mæ en brøhr, forde æ desentehr; men den gåw di mæ æliwel etter. I den dansk tih gik de no heller itt, som de skull. Æ lå soldåt i

Husum, men e sehng te wos loh di göhr i Odense isteifor å gi e næring te bysens folk. De føhr gammelt seletøj te Jylland te åwsjon, å folk mått rejs derneh, vinner di vild kjøf'et. Vår det ret å te å smælt folk sammel? — Det gælder å her i verden om å næhr sæ, for de er kæltringer ålsammel. Hva hær å min nåbo a å væhr dansk? Hans børn er i e fremmed å kan itt komm hjem. — Der er å mehr retfærdighed ved e Preusser; i den dansk til bløw en buhnsøn ålti fri, men no skal åll gå soldat, og småfolks barn fær fri, hvonær te di gammel trænger til ham.“ Disse hans ungdomserfaringer sad som spigret fast i ham; om alt var han imidlertid ikke så nøjagtig underrettet. „E kejser fær få lidt te løhn, for e bynder er jo snart liså godt kørend som han.“ Han har jo dog 15 millioner. „Fær han 15 millioner; næ så tykkes æ nok, han kan slå sig igjæmmel.“

Ud af småkårsfolk rekruteres særlig lærerstanden, idet dennes tilværelse for almuen står som et ideal af magelighed og finhed. Men er sønnen kommen på seminariet og der bleven tysk, får Tyskheden tilbagevirkende kraft på faderen derhjemme. Er vedkommende småmand fader eller broder til en præst, er det så meget „villere“ endda. Ja man kan blive tysk, fordi ens broder er kreaturkommissionær i Hamburg. Og sådan en lille mand kan så lige så energisk i sin snævre kreds arbejde på at skaffe sig meningsfæller som en gårdmand i sin.

Blandt smafolk kan også præsten bædre gøre proselyter end blandt bønderne. Når sådan en dejlig og nedladende mand, der står Vorherre nær, er tysk, må det jo være det rette; og så bliver jo mælkekrukken lidt mere fyldt, når en snakker ham lidt efter munden, og en resikerer

ikke at få til givendes kartoffelskrællinger, som en præstekone for fuldt alvor gav de fattige i sit sogn; sådan var de vante i hendes hjemstavn deroppe i Tyskland. Selv på Als er der småfolk, der lader være at stemme af hensyn til præstens venskab.

Enkelte steder kan også de nysoprettede forsvarsbrødreforeninger (kriegerverein) gøre fortræd, f. ex. i Ravsted. Folk lokkes derind; foreningen byder på understøttelse og sygehjælp. I foreningen er de alle som gamle soldater lige gode kammerater, hvorved de lavere stillede smigres. I så tysk en rede som Ravsted by holder folk heller ikke af at isolere sig og melder sig ind.

Men stemmer sådan et sted en småmand ikke som de store vil, er det ude med venskabet. „Så sætter e bynder dem e næwer for e hoi.“ Og de har mange midler; de kan opsigte penge, som de har stående hos småfolk; de kan nægte at pløje for dem, de kan gå fra dem med deres arbejde, de vil ikke tage deres børn i tjeneste. I de sidste år har de nye tyske love om invalide- og alderdomsforsørgelse skræmmet adskillige gamle til at stemme tysk eller ialfald fra at stemme dansk. De er rædde for ellers at miste deres forsørgelse, ti forud for valget får de tilstillet fra landråden en tysk stemmeseddel og en opfordring til at gøre brug af den. I fremtiden bliver dette nok anderledes, når det går op for folk, at Tyskerne ikke har kunnet gøre dem nogen skade, som trods deres offentlige understøttelse har lagt deres sindelag åbent for dagen ved valget.

Langt mere uafhængigt end husmændene og landarbejderne er tyendet stillet, når man undtager de aflægsrøgttere, som er blevet gamle i gårde og som ingen andre vil

have i tjeneste. De tyske gårdmænd kan som oftest ikke få deres karle til at stemme tysk. De har deres akkorderede løn og kan let få anden tjeneste ved faretid. For dem gælder Niels Ebbesens ord til grev Gert: „Hofmand rider og hofmand bier, hvor han vil tage tiltakke.“ En bosat mand med kone og en børneflokk er anderledes stavnsbunden og afhængig af sine omgivelser.

Det er mærkværdigt, så få indvandrede småfolk der er i dette land, som dog må være som et Kanaan for Tyskere, hvor folk får mælk i kaffen og om ikke honning så dog smør på brødet. Kun ved teglværkerne langs Flensborg fjord findes de i lidt større mængde. De 274 stemmer, der ovenfor er udregnet som afgivne af indvandrede småfolk, repræsenterer imidlertid ikke dem alle; en ikke ubetydelig del af de indkomne er heroppe blevet dansk, nogle både i sind og sprog, andre af sind, men ikke i tale, atter andre nok i tale, men ikke i sind. Det går måske flere som en Hamburgersadler, der taler dansk med sin kone, som er fra Lippe-Detmold; de kan til nød forstå hinanden. I den grad virker Nordslesvigs overvældende danskhed, at mand og kone taler dansk sammen, skønt de dårligt kan. Kun ned mod Flensborg fjord beholder de i reglen deres tyske tale, men selv her finder man tyskfødte folk, som er ivrige danske.

Disse indvandrede er fra deres hjemstavn undertiden kendte med socialismen eller er modtagelige for den i den tyske skikkelse, hvori den hidtil i Nordslesvig er blevet prædiket.

XI.

Ved de sidste valg er socialismen kommet op til Nordslesvig. På landet havde den forrige gang 258, denne

gang 289 tilhængere. De findes væsenlig i enkelte sluttede områder, som det vil ses af følgende tabel:

Afstemningsdistrikt:		1890	1893
Løjtland, Genner, Sønderballe. }	om Åbenrå og }	57	17
Stubbæk, Felsted, Skovhøl.... }	Genner fjorde }	36	38
Rinknæs, Holbøl..... }	ved Flensborg fjord }	40	41
Broagerland, Nybøl..... }		75	79
		208	175

mens resten af stemmerne pletvis og umotiveret af sociale eller topografiske årsager er afgivne rundt om i landet.

For de egne vedkommende, hvor bevægelsen har hvervet sig tilhængere i større tal, er det let at angive årsagerne. Omkring Flensborgfjord og Nybølnor har vi den højtudviklede teglværksindustri, der sysselsætter mange mennesker; i Holbøl sogn, om Hostrupsø, på Løjt og ved Genner findes de store tørvemoser, som har givet anledningen til ophobelsen af et talrigt proletariat, der om sommeren færdes ude ved tørvten, men det øvrige år har svært ved at bjærge føden; endelig sidder rundt om langs stranden en fiskerbefolkning, der ligeledes lever fra hånden i munden. Her er således dels tale om et virkeligt industriområde, dels om en overbefolkning, som lever af et usikkert erhverv. Derfor er her gunstig jordbund for socialistiske ideer. Ikke alle socialistiske stemmer skyldes imidlertid danske arbejdere; en stor del af teglværksarbejderne er Lippe-Detmoldere. Derfor vil valgene give vaklende resultater efter den årstid, på hvilken de foregår, eller efter det antal indvandrede, teglværkerne i øjeblikket sysselsætter. 1890 kom der 75 stemmer fra Broager og ikke een fra Nybøl, 1893 kun 54 fra Broager, men 25 fra Nybøl, hvor desuden endel i øjeblikket tilstedeværende arbejdere fra Lippe — de får valgret på stedet efter kun

sex ugers ophold — har stemt på den tyske kandidat. De tyske stemmer af denne art er altså afgivne af endnu mindre bofaste folk, end embedsmændene er. I Løjt og omegn er det gået svært tilbage for socialisterne ved sidste valg, hvad der allerede blev spået mig af en forstandig mand kort efter valget 1890: „Næste gang vil socialisterne kun få halvt så mange stemmer; de fleste stemte sidst hen i vejret.“ Men om Flensborg fjords nordkyst må det vistnok erkendes, at der har socialismen fået borgerret; det skyldes industrien, og det skyldes nærheden af Flensborg, hvis arbejderstand helt har sluttet sig til den, og hvorfra socialistførerne har let ved at agitere.

Men vil socialisterne i det øvrige land vinde mere end en mand hist og her? Jeg har i 55 sogne spurgt mig for: Gives her forhold, som kan skaffe socialismen fremgang, og gives der mænd, som vil kunne propagere for den. Gennemgående lyder svarene benægtende, men jeg har en følelse af, at folk er for sangvinske, fordi de ingen erfaringer har om socialisternes virkemåde. I Haderslev Østeramt trøster de sig med, at forholdene der er for patriarkalske; bønderne er så gode mod deres arbejdere. I Vesteregnen mener man, at her vil socialismen aldrig komme ud, da de fleste landarbejdere ejer eller ialfald pagter jord.*) Nogle steder mener man, at folk er for

*) I Bjolderup sogn er der så få husmænd, og de er velstillede; i Vollerup by går der således på 14 gårdmænd kun een kådner; tjenestefolkene er danske undersætter eller indvandrede danske. — Et sogn med meget betænkelige sociale forhold er derimod Visby ved Tønder: 2—3 meget store gårde, nogle små og endelig et overvættets talrigt proletariat, samlet dels på grund af storgårdene, dels for den fortjænestes skyld, den store Skast mose kan give.

dumme dertil, andre steder, at de er for kloge. Nogle tror, folk ikke tør vove det, da de så vil blive uglesete og komme til at lide personlige tab. Et sted skal der ingen fare være for bøndernes arbejdere, men nok for herremændenes, da disse behandler deres folk usselt. En mand siger, at kun „bærmen“ vil blive socialistisk, en anden, at tilsidst bønderne selv vil blive det for at slippe for at trælle for kapitalen.

Man kan måske udtale, at det er både de dummeste og de klogeste, der bliver socialister. De første, der af ren tankeløshed og letsindighed bider på, strax man lover dem guld og grønne skove, og de sidste, der gennem læsning og selvtænkning er komne til den overbevisning, at en sanfundsændring er nødvendig. Mærkelig nok er fiskerbefolkningen tilbøjelig til at gå med. Fiskerne, der forherliges både af malere og forfattere, og af patrioterne, der sværmer for det sortladne hav, gøres til den rette urtype for de danske, hører efter mine erfaringer til de intellektuelt mindst udviklede lag i vort folk; det er dem, hvem livet lærer mindst, ligesom de i deres bedrift i modsætning til landmændene holder på gammel slendrian; de har kun liden vilje og liden kritik; de er som børn. De ni socialiststemmer, der i år er afgivne i Hørup sogn, skyldes sikkert fiskerne i Høruphav. Forrige gang fik socialisterne sex stemmer i Sønderballe. Da jeg havde erfaret, at de var faldne fra fiskerne på Kalø, tog jeg derned, lod en fisker sætte mig over til Løjt og kom i snak med ham. „Vi havde aldrig før vidst, hvad socialismen var, for „Dannevirke“ fortalte os altid, at det var noget ondt; men nu kom de herud med deres opråb, „å så kund vi da sjel løjs vos te, te de kun var rigte, hva de vild.“ Var de kommet

før, havde de fået flere stemmer, men næste gang stemmer vi alle på socialisten.“ Fiskerne på Kalø må imidlertid være blevet omsindede, for 1893 kom ingen socialiststemmer herfra. De er lette at lokke, men for overfladiske til at holde ud. — Omvendt er det på Broager slet ikke de ringeste individer, men mere intelligente småfolk — adskillige med hus og jord og køer — som vil med til den ny samfundsordning.

Jeg deler ikke H. P. Hanssen-Nørremølles optimistiske tro på, at socialismen foreløbig er færdig i Nordslesvig, eftersom den ved sidste valg viste sig stationær. Hvorfor skulde den ikke have samme betingelser her som i Kongerigets landalmue, blandt hvilken den stadig breder sig, ikke blot i herregårdsegne, men også i rene bondesogne, særlig i Jylland? Sønderjyllands småkårsfolk deler dog karakter og kår med Nørrejylland. Muligvis er de lidt bødre stillede i økonomisk henseende, men trykkes til gengæld af den store told på levnedsmidler og af ærgerlige bidrag til en alderdomsforsørgelse, der ikke blot koster dem penge, men også tidsspilde og hovedbrud, og som de allerfærreste får gavn af. Hvormange udslidte arbejdere når op til de 70 år? Netop misfornøjelsen med dette fortvivlede afgiftsvæsen kan få dem til at slå over i socialismen, siges det fra Felsted sogn. De blakkede småfolk, som ofte er blakkede af utilfredshed, kan ligeledes finde sig et standpunkt, der tiltaler dem, ved at blive socialister.

Men en hovedbetingelse for, at socialismen kan gøre propaganda, fattes endnu i Nordslesvig: Førere indenfor selve den danske befolkning, der kan agitere på landets sprog og kender den måde, folk skal tages på. Uden at denne betingelse opfyldes, nytter det ikke stort, at

Tyskerne agiterer heroppe. Noget kan der udrettes ved trykte opråb og piecer på dansk. „En søndag før valget 1890 kom de herud på Broager fra Flensborg med tyske opråb, men folk forstod dem ikke og tog ikke imod dem; næste søndag kom de igen med danske valgprogrammer, og så gik folk med.“ Men bædre end det trykte ord virker sikkert det mundtlige, såvel på møder som mand og mand imellem. Hidtil er ingen socialistførere fremstæet, og såvidt mig bekendt, findes der ingen føreræmner.

Dr. Georg Brandes siger i sin bog om Polen, at i dette land må de folk resignere, der ved siden af de nationale interesser kunde ønske at indføre evropæiske strømninger i folket. De vilde derved sætte splid i dette mellem den klerikal-konservative del med hele almuen bag sig og den lille evropæisk dannede kres, en splid, som kun kunde være til skade for den fælles sag, den store enkle selvopholdelseskamp mod undertrykkerne. Brandes kloge og kønne ord borde gøre indtryk på vore socialister i København, der efter ævne understøtter deres tyske fællers agitation i Nordslesvig og med alle deres verdensomfattende ideer er snæversynte nok til at tro, at der ingen andre livsinteresser er end de rent økonomiske. Socialismens fremtid beroer såvist ikke på, om den hværver nogle hundrede stemmer til i Nordslesvig, dens udbredelse heroppe kan kun drage opmærksomheden og kræfterne bort fra den elementære nationalitetskamp, der absolut må kæmpes tilende, før Nordslesvigerne kan blive mere end interesserede tilskuere, kan blive aktive deltagere i kampe af anden natur.

Det er gårdmændene — bondestanden —, der hidtil

har båret den danske fane højt. De har haft de pligter, der påhviler førere, men de indkasserer også disses indtægter. De har selve den fornøjelse og den ære, der ligger i at være fører, de har kunnet pleje deres danske sind gennem foreninger og fester, det er dem, de danske fra Kongeriget besøger hernæde, og det er dem, der i Kongeriget sendes bud efter, når man vil fejre Sønderjyderne. Småfolk har måttet lide lige så meget under militarismen, skilsmissen fra deres sønner, som er landflygtige, børnenes forkvaklen i skolen og så meget andet, men fornøjelserne ved det at være Sønderjyde har de ikke smagt fuldt såmeget. Jeg læste i en sønderjysk avis engang om et vælgermøde vesterude; bagefter kom punsjen på bordet, og der blev en herlig stemning med taler og sange; ja, anfører referenten, udenfor stod mange småfolk og lyttede til gennem vinduerne. Hvilken hjærtets rahed hos vedkommende, der kan skrive disse ord, uden at det skærer ham i hjertet, at de fattige og ringe må stå udenfor og nøjes med krummerne fra de riges bord, og hvilket ligegyldigt sind hos de om bordene bænkedede, siden de ikke kaldte dem ind og gav dem plads ved siden af sig, for at de kunde dele deres punsj og deres glæde.

Som helhed må det dog siges, at bønderne har udført deres forpligtelse; småfolk er hidtil bevarede. Det er ikke som i Polen med en national bevægelse blandt adelen og en sløv og ligegyldig bondebefolkning; her hjemme svarer heldigvis ikke bønderne til herremændene i Polen og landarbejderne ikke til bønderne hist. Som forholdene ligger, vil det også i fremtiden være bønderne, der må føre an. Der hviler et stort ansvar på dem. De har først den forpligtelse at holde på deres gårde, så de ikke

falder i Tyskeres hænder, hvad de, som statistikken viser, har gjort godt. Så har de at holde den hellige ild vedlige ikke blot i deres eget hjærte, men også i deres børns; også denne del af deres ansvar har de indfriet. Men endelig har de at holde samme ild brændende hos de små i samfundet. Det er ikke gjort ved før valgene at trykke dem en dansk stemmeseddel i hånden, men det gælder for dem om hver eneste dag at mindes, at de er deres ligemænd i alt, fordi de er fælles om det bedste: deres håb for fremtiden og kærligheden til deres gamle fædreland. Det må ikke gå som ved et møde i Enklaverne, hvor en storbonde, da det gik trægt med sangen, kunde forklare dette af, at det var en „fejrt ring mand“, som begyndte at synge, så de andre kunde ikke være med dertil. Men de bør mindes den scene i Runebergs Færnik Ståls Sægner, hvor generalen sætter den gamle invalid, der synger for brød på markedet, ved sin side i vognen og fører ham hjem med sig:

„Jag fått glans og rika håvor, du fått ringhet, du, og nød;
 men det bedsta ha vi lika, trohet, aldrig vilseført,
 æra, med vort blod beseglat og vort hjertas vitnesbörd.
 Derför ero vi kamrater, derför kom og sæt dig her!
 Gladt vi dela må det mindre, nær det større lika er.“

Til virkeliggørelsen af dette ideal kan der nu også ydes hjælp fra kongerigsk side, hvis det kan blive muligt at vise hen til Danmark som til et land, hvor man først og fremmest arbejder for de små. Se dette er løsenet i eders gamle fædreland: mad og frisk luft, hvile, oplysning og ligestillet-hed for de fattige; men Tyskland, det er junkervæsen og embedsmandshovmod og militarisme. Så veed den sønderjyske småkårsmand nok, hvad han skal vælge.

Også en anden tysk bevægelse kunde foruden socia-

Tyskismen synes at true den danske sag. Agrarrøret i sin tyske skikkelse er nået op til Nordslesvigs grænse, men har i landet selv kun ævnet at vække splid mellem Tyskerne, idet tyske gårdmænd hist og her gør mine til ikke i fremtiden at ville nøjes med de national-liberale kandidater, der hidtil har været opstillede her, mens omvendt tyske håndværkere og købmænd skal være villige til ved lejlighed at understøtte Danskerne mod agrarerne og deres tillidsmænd. Før sidste rigsdagsvalg måtte den nationalliberale rigsdagsmand for Flensborg, skibsreder Michael Jebsen, underskrive Angelboagrarerernes fordringer for at få deres stemmer. Dette spørgsmål er endnu ikke blevet brændende heroppe; om agrarerne forstår at lokke den eller anden dansk bonde over til sig, vil tiden vise. Det bliver afgjort kun ganske få. De danske gårdmænd er gennemgående oplyste nok til at se, at de store økonomiske spørgsmål i Tyskland nok bliver afgjort uden deres hjælp, og at de ved at stille deres økonomiske interesser over de nationale kun kan svække disse sidste.

XII.

En bevægelse, der kan jævnstilles med socialismen ved dens ævne til at denationalisere, er den indre mission; den griber også særlig småfolk, der ikke har noget imod at købe sig en gårdmandsstilling i Himmerige, mens de tillige kan fryde sig ved tanken om, at de hernede bædre stillede kan komme til at gøre daglejerarbejde histoppe. Fra gammel tid, fra Brorsonernes dage, har pietismen været udbredt i Vestslesvig, og fra slutningen af forrige århundrede virkede Hernhutterne i Kristiansfeld, som tilmed var et virkeligt fortyskningssted. Nutildags spiller Kristiansfeld

selv kun en minimal rolle i religiøs henseende for Nord-slesvig, endogså dens opdragelsesanstalt er nedlagt; men på resterne af den gamle pietisme rundt om har moderne præster bygget videre, og enkelte steder har de fundet villigt øre ikke blot i religiøs retning, men også når de præker, at de udvalgte bør sky politik. De samme hyrder, der formaner deres får til at lade være at stemme dansk, fordi det er politik, har iøvrigt selv intet imod at aflevere en tysk stemmesedel. Tyskerne kender godt den indremissions betydning til gunst for dem; betegnende nok er Vilhelm Beck den eneste præst fra Kongeriget, de giver lov til at præke hernede. Også gennem lægprædikanter virker den indre mission, særlig en afdeling af den, som kaldes Bornholmerne. Det første, der møder ens øje, når man fra Vamdrup kører over grænsen, er et nyopført missionshus, til hvilket de folk, der nordfor de sorthvide pæle i Skandrup sværger ved pastor Moe, og de, der i Sommersted syd for grænsemærkerne har pastor Nielsen til bannerfører, har lige lang vej; kom man ved pinsetid ifjor med banen nordpå, fik man fra Sommersted station følge af missionsfolk, der skulde til ynglingemøde i København og generede de andre passagerer ved højrosted salmesyngen i kupeerne. Udenfor vognvinduene stod andre hellige, der med himmelvendte øjne ønskede de rejsende et velsignet møde.

De allerfleste steder preller heldigvis den indre missions bestræbelser af på folkets sunde tænkemåde; på Als og Sundved, i landets bedste egne, kendes den ikke og vil aldrig kunne få fremgang; det første, et sogn på Als spørger efter, når det skal vælge en ny præst, er: hvem af ansøgerne er hellig, for så at vrage ham. Men enkelte

steder i Haderslev Østeramt (Sommersted-Tyrstrup) har den vundet proselyter; for Arrild og N. Lygum sognes vedkommende har den været med til fortyskningen; i Hellevad, hvor der også er et missionskapel, bidrager drikkfældighed og Bornholmervæsen hver på sin vis til, at folk sløves; helt ude ved havet mærkes den f. ex. i Emmerlev, hvor de hellige sidst demonstrerede ved på valgdagen at køre forbi afstemningsstedet med deres tørvelæs; „skulde de stemme på nogen, skulde det da være på Jesus;“ og endelig gør bevægelsen fortræd i Burkal sogn, som kan være slent nok i forvejen; i Stemmild by i dette sogn vilde de sidst ikke vælge; „der bejer di kun, te di må blyw salig.“ Heller ikke til andre nationale opgaver går disse folk med: „det står ikke i Guds ord, at vi bør være medlemmer af sprogforeningen.“ De er i det hele ikke velsete; det sandes, hvad en gammel pranger udtalte som sin erfaring: „En skal pass å for de helle, de er di ållervæhst.“ Han mente til at snyde i handel, men folk anvender talemåden på andre områder. — Når autoriteterne ægger også dem, f. ex. ved at nægte dem tilladelse til kollekter ved deres møder, kan det have en heldig indflydelse til at stramme dem op i dansk retning.

Dette kapitel kunde føre en ind på at skildre de tyske præster i almindelighed, men det gøres ikke behov til at oplyse den nationale stilling, fordi med undtagelse af ganske enkelte præster af den indre missions retning de nordslesvigske gejstlige ingen som helst indflydelse har på deres menigheder, og de allermindst, der mest optræder som germanisatorer. Det er ikke så let at tjæne to herrer; men præsterne plejer ikke at være store psykologer og mærker ikke selv deres tvetydige stilling. Som Tyskere er de vist

også i besiddelse af mindre selvkritik og mindre taktfuldhed end de danske og har mindre let ved at skjule deres uheldige sider. Enkelte af Nordslesvigs præster er dansksindede, men kan selvfølgelig ikke røre hånd eller fod for den danske sag, om den end ikke er i den grad kneblede som lærerstanden. Af denne tør endnu mange regnes for i hjertet at være danske, men det er helt uvæsenligt, om læreren et sted er dansk og ikke tysk; det er ham fuldstændig umuligt at vise sit sindelag. Og netop blandt lærerne er der, efterhånden som tøjlerne er blevet strammede, foregået et stort frafald; den ene efter den anden springer over i tyskheden for at gøre pinen kort. Enkelte lader sig forflytte ned i Sydslesvig, hvor det ikke i den grad som heroppe kan skære dem i hjertet at indprænte deres skolebørn den tyske herlighed. Andre har brugt den trafik at udæske autoriteterne — f. ex. ved at holde juletræ for børnene med Danebrog i toppen — for at blive afskedigede og så som martyrer lettere at kunne få ansættelse i Kongeriget.

Folket hernede må tiende til præst og degn, som de katolske Irer tidligere til den anglikanske statskirke; og ligesom Ierne ved siden måtte underholde deres egne præster, således må befolkningen heroppe på egen hånd sørge for sine børns opdragelse og sine religiøse fornødenheder. Mange steder står kirkerne tomme, jeg kan nævne det store Burkal sogn; fra Rens og Jyndevad f. ex. kommer aldrig nogen i kirke uden ved jordfæstelser eller andre nødvendige lejligheder. *)

*) De tyske teologer kan — menneskelig skrøbelige som de er — ikke modstå den fristelse, som ligger i de rige indtægter, de kan få ved at søge kald i Nordslesvig fremfor

XIII.

Kristiansfeld-pietismen betegner den ene yderlighed af Tyskernes væsen og agitationsmåde; drikkeriet, som det især træffes i Tønderegnet og i Slogs herred, den anden. Ravsted by har altid givet tonen an i egnen, da den ligger ved en korsvej og bønderne i den har kunnet drikke beüst. Jeg har en aften overværet en svirescene fra en krog i en krostue i Ravsted. Svære bønder med soldateroverskæg sad med hinanden om halsen og sang med øllede basstemmer: „Deutsche tugend, deutsche treue sollen in der welt behalten ihren alten guten klang“ og tyske soldaterviser. Et tyndt postbud forsvandt næsten mellem de grove karle, men hævdede sin værdighed ved sin åndelige overlegenhed: „Ich als königlich preussischer beamte.“ Men for sådanne karle med deres brutale og hensynsløse kraft viger tit fredelige folk afvejen, eller de retter sig efter dem. Således kan drikkeriet blive en hjælper for den tyske sag.

Den drikfældighed, som ikke få steder er en herskende last hos Tyskerne, gør desværre også enkelte steder fortræd blandt de danske. Om den end ikke fremtræder i så storslået en form som i visse tyske byer, efterlader den dog undertiden et stødende indtryk hos folk fra Kongeriget; det er en gammel slesvigsk uvane, men man kan ikke undgå

sydpå, hvor sognenes udstrækning og folkemængde tilmed gennemgående er større. De kan få en ansættelse heroppe for den ulejlighed, der er forbundet med at lære gebrokkent dansk. Gennemsnitsindtægten af et præsteembede i Nordslesvig er 5200 ./. , i Mellem- og Sydslesvig og i Holsten 3600 ./. . I Nordslesvig findes 13 embeder på 7—8000 ./. , 6 på 8—9000 ./. , 3 på 9—10,000 og et på over 10,000 ./. . I Mellem- og Sydslesvig er intet kalds indtægter over 7000 ./. , i Holsten er 3 kald på 7—8000 ./. , et på 8—9000.

at tage den med, når man vil nævne alle de faktorer, der kan svække de danske. Med den stigende kultur og efterhånden som gårdmandsstanden arbejder sig ud af almuen tager drikkeriet af; det er meget kendeligt at mærke, at der drikkes mindst i de egne, hvor befolkningen står højest. Men hos mangan brav mand har kaffepunsjen og øllet sløvet ævner og vilje og derved berøvet den danske sag en kraft. Også den evindelige drikken personlige skåler, den ene for den anden, bordet rundt, som er gængs i nogle krese, kan gøre en vammel; ved denne skik fremmes selvforgudelsen. Ligesom kårtspil hører de personlige skåltaler en tid til, da man ikke på anden måde kunde få det hyggeligt ved lagene, fordi ingen ædlere interesser optog en. Her som på visse andre punkter mærker man, at den sønderjyske landbostand kommer bag- efter den kongerigske, tildels fordi den er blevet hindret i helt ud at deltage i den rige kongerigske udvikling siden 1864.

Ganske vist adles Sønderjyderne af ulykken, men på den anden side hæmmer den udfoldelsen af de muligheder, der ligger i dem. Hverken intellektuelt eller fra karakterens side er der nogen grund til at regne Nordslesvigerne for en overklasse indenfor de danske. Fynboerne overgår dem i den åndelige begavelses hurtighed og spænsthed, for ikke at nævne, at de har rent formelle ævner forud for Nordslesvigerne, og den energi, den aggressive livskraft, hvormed Nørrejyderne i de sidste 30 år har bekæmpet det onde princip, heden, og i det hele udviklet deres lands hjælpeklender, fortjæner ligeså megen respekt som den sejge ubøjelighed, Sønderjyderne har udvist i forsvaret af deres nedarvede nationalitet. Det er sikkert

lettere at være konservativ end at være nybyggende; det sidste stiller større krav både til åndslivlighed og viljestyrke. Men ved afvejelsen af Sønderjydernes værdi i forhold til deres landsmænd i Kongeriget vilde man gøre dem en stor uret, hvis man ikke tog hensyn til, at de gennem mange og trange år har måttet kæmpe uden iblandt sig at have en ungdom, som kunde give dem elasticitet og bevægelighed. Nu de unge fylkes hernede igen, vil forholdet blive et andet. Sønderjyderne ved 1900 vil i mange måder være et andet folk end de var i 1880.

I visse egne har det skadet den danske sag, at de dygtige har været de tilbageholdende og beskedne, mens skrålerne og snakkerne har fået lov til at spille førerrollen; i andre har det været i vejen, at de største hartkornsejere, sognekongerne, har troet sig at være i besiddelse af alle kvalifikationer til at overtage denne post, blot fordi de havde hartkornet, og ikke har tilladt andre at arbejde med i sagen. En enkelt mand kan så ved træghed og mangel på initiativ i forbindelse med storbondeoptræden gøre danskheden mere fortræd end alle Tyskerne i hans egn.

XIV.

I reglen omgås danske og tyske hinanden fredeligt og uden at ryge i hårene på hinanden. Tyskerne er som oftest de små og må ved gilder og sammenkomster finde sig i de danske taler og sange; fra et sogn hører jeg dog om, at Tyskerne der vil overdøve de danske sange med tyske, og enkelte steder som i Højst står de to partier meget tilbageholdende overfor hinanden. Det er lettere herinde, hvor bestemte byer og slægter er tyske og andre danske. Anderledes ligger forholdene, hvor som på Løjt

de danske og tyske familier er stærkt blandede i hinanden. Her opstår en fare for, at danske folk af deres tyske slægtninge skal blive draget over til denne side, og eksempler kendes herpå, men rigtignok hyppigere på, at Tyskere er blevne vundne for den danske sag. Under den daglige omgang har da særlig kvinderne med deres magt over mændene en opgave.

Der findes rundt om i Sønderjylland mange ypperlige kvinder, der også direkte tager del i den nationale kamp og som såmeget mere bør æres, fordi de gør det i det skjulte. Men skal jeg være sandheden tro, må jeg dog sige, at mændene dernede gennemgående står over kvinderne. Det er vistnok en kendsgærning, at jo højere man kommer op i samfundskresene, des nærmere står mand og kvinde hinanden, desmere formår den sidste at hæve sig ud over hjemmets snæverhed til almene interesser og objektiv værdsættelse af fænomenerne; jo dybere man derimod kommer ned, des mere indskrænket bliver kvindens horisont, des mere snobbet, smålig eller ængstelig bliver hun. Allerede i skolen viser dette sig; mens jeg ingenstedsfra veed om, at den gør drenge tyske, hedder det fra et sogn, at nogle piger bliver tyske under indflydelse af skolen; det falder dog bort kort tid efter konfirmationen. Fra købstæderne kendes det, at pigebørn giver sig til at tale tysk indbyrdes; de har lært om dette sprog i skolen, at det er det fine, og det kender de i skriftsprogform, mens det danske, de kan tale, kun er landets dialekt. Det at noget er fint, har kvinderne ofte svært ved at stå imod i den unge alder. Jeg har hørt om en ung pige, der har været på Askov, men siden i en tysk præstegård „for at lære høflighed og at klæde sig.“

Der har hun lært så meget tysk, at hun skriver breve på dette sprog. Bliver kvinderne gifte og får børn, vejer hensynet til disse mere for dem end hvad deres stolthed byder dem; de råder ikke altid deres sønner til at fægte med åben pande, men undertiden til at gå læreren under øjnene. Også deres mænd giver de ikke altid som Niels Ebbesens hustru det svar: „de værste råd ere nu de bedste.“ Jeg har oplevet det, at konen har stået over manden og villet hindre ham i at give mig oplysninger: „Tag dig iagt for hvad du siger, pas på ikke at komme i fortræd derved; fortæl ikke, at din nabo er tysk, du veed jo ikke, hvem det er du taler med.“ Tyskerne kender også denne egenskab hos kvinderne; samler de underskrifter på et eller andet, og de ikke troer at kunne få manden med, venter de, til han er af by eller til marks, og får så i hans fraværelse konen overtalt til at skrive under. Den anden yderlighed, kvinden kan gå til, er den at blive blindt fanatisk. Det gælder måske mere de tysksindede end de danske, undertiden er de sådan, at mændene må holde igen på dem. En kone har etsteds syet et tysk flag til skolen, „men fatter vil ikke have det op.“

Der er visse folk i Sønderjylland — ret anlagte på at leve i det blå — der altid fører ord som den sønderjyske kvinde eller den sønderjyske ungdom i munden. Lad os heller tale lidt sagte om den sønderjyske kvinde, eller skal endelig hendes skål tømmes ved enhver lejlighed, bland så lidt malurt i alle de lovtaler, hun får, og ønsk især, at hun må blive bædre end hun er. Ingen regel uden undtagelse; når jeg tør skrive dette om kvinderne, er det netop i tillid til, at mange af dem er overlegne nok til at give mig ret i den almindelige dom om deres

kon og ikke optager den som en fornærmelse mod dem personligt.

XV.

Jeg sejlede engang med en dame på et dampskib på Flensborg fjord og vilde vise hende den daværende tyske rigsdagsmand, landsretsråd Gottburgsen: „Ak nej, lad mig ikke få ham at se, det kan jeg ikke tåle.“ Jeg troer tværtimod, at det er rigtig sundt og styrkende at gå tyskheden på livet og se den efter i sømmene. Man står sig bædre ved at skaffe sig kendskab til sin modstanders magt og ævne end ved på strudsevis at stikke hovedet i busken. De unge førere dernede er ikke begyndt med blindthen at styrte sig ind i kampen. De har først spurgt: Hvad kan det nytte? Er der rimelighed for, at vi kan opnå vore ønskers mål? Kan vi holde ud så længe? Hvad magt har vore fjender? Kunde den kraft, vi må lægge i det nationale arbejde, været bædre anvendt på andre opgaver? Først efter at have fået disse spørgsmål besvarede har de taget fat, men nu med et så meget bædre grundlag at bygge på, efter at de har vejet angribernes og forsvarernes styrke mod hinanden.

Disse blade har også til formål at give et bidrag til at vurdere betingelserne for kampen i Sønderjylland. Jeg håber, at den læser, der har haft tålmodighed til at holde ud til enden gennem de mange tal og de mange eksempler, har fået det indtryk, at den danske sag dernede ikke blot er god, men at den står godt. Hvad forfatteren derimod ikke har kunnet meddele læseren, er den glæde, han selv har haft af arbejdet under indsamlingen af stoffet. Læseren har ikke kunnet følge ham fra sogn til sogn, spændt på,

om det sted, hvor man nu skulde hen, vilde lægge til eller trække fra i det danske styrkeforhold, og han har ikke kunnet dele hans overraskelse ved de allerfleste steder at få et plus og ikke et minus. Da forfatteren begyndte på sit arbejde, anede han ikke, at resultatet vilde blive af den beskaffenhed, at det ligefrem kunde lægges frem til opbyggelse for de danske. Dette arbejde har haft sin rigelige løn i sig selv.

Til det glædelige hører ikke blot, at den gamle sæd er kraftig, men også, at der mange steder uventet skyder nye spirer frem. Hvorledes den danske bevægelse begyndte i Haderslev Østeramt i fyrreerne, er alle bekendt: jeg har tidligere skisseret, hvorledes i halvtreserne Nørre Rangstrup herred vågnede; det morsomste gennembrud nu i de senere år er det på Nørre Als. Vækkelsen i de unges kres i Nørreherred begyndte, da N. N. kom til en gårdmand i Ryslinge på Fyn, og han drog sine fættene derover. Siden har flere været på højskole her i en meget fremmelig egn. Så stiftede de en foredragsforening, og Begtrup fra Askov skulde tale til dem. Da herredsfogden nægtede tilladelse til mødet, åbnede en ung gårdmand sine stuer: de blev propfulde; selv nogle hjemmetyskere kom af nysgerrighed. Foredragsholderen vilde tale om Ansgar; nogle troede, at det var et landbrugsæmne. Herredsfogden opløste imidlertid forsamlingen, skønt Begtrup forestillede ham, at Ansgar var en Tysker; den mand, der havde lånt hus, fik en bøde på 40 *ℳ*. En præst blev forskrækket og kaldte sine kirkeældste sammen; han bad dem om ikke at række hånd til, at sådant ustyr kom ind i menigheden, og det gav de ham håndslag på. Dygtige bønder er imidlertid siden komme til møderne og har talt godt om dem; men

det er dog de unge, der bærer dem. Meget heldigt er det imidlertid, at ældre og yngre her forstår at arbejde sammen, mens i andre egne undertiden de ældre med uvilje ser, at yngre folk også vil have et ord sagt. Sit næste opsving fik bevægelsen, da sindene æggedes ved præsternes vage og vaklende optræden i spørgsmålet om danske sprogtimer i skolen for den danske religionsundervisnings skyld. Fra Nørborg, hvor røret først opstod, forplantede det sig nu ud over hele herredet, og tyngdepunktet er for øjeblikket det tidligere så tyske Havnbjærg sogn, hvor i vinter en ny foredragsforening er stiftet, og hvor man i Maikro har holdt møder, på hvilke der er faldet skarpere ord end ellers tilfældet er i Nordslesvig. Under denne stormflod er alle tyske dæmninger blevet overskyllede; Tyskernes sønner går over i den danske lejr den ene efter den anden, og de gamle Tyskere føler sig ensomme og begynder at resignere. Deres politiske livsværk har været uden frugt. En af de stiveste iblandt dem sagde nu i julen til en besøgende: „Det er bedst, at vi gamle går bort; vi kan jo snart ikke nære os længer.“ Den unge slægt lader sig lettest begejstre for ideelle formål, og at det danske i Sønderjylland er det ideelle, kan der ikke være to meninger om. Overalt, hvor de danskes stilling ikke er rent slet, vil det sikkert komme til, at alle hæderlige elementer bliver danske. I Havnbjærg, hvor i 1886 kun 46 Danskere mødte ved valgurnen, har 1894 i løbet af en måned 62 indmeldt sig i sprogforeningen. At glæden over opgangen følger de danske, hvad de så end tager sig til, kan man finde et eksempel på i en gådeløser i et sønderjysk blad, som triumferende kalder sig „en fra en by i Havnbjærg, hvor der nu ikke er en eneste Tysker.“

Det glædelige er, at sådan et gennembrud kan man vente at få, hvor det skal være i Nordslesvig, blot der brydes et hul, selv i egne, som for øjeblikket er sløve; få sogne har været længere nede end Havnbjærg. Til en vis grad kan man påstå, at danskheden i tidernes løb er voxet mere og mere ind i folkets bevidsthed. Mens i fyrrerne væsenlig kun Haderslev Østeramt bar den danske fane oppe, og endnu i det næste tiår nordslesvigske egne og byer sendte tyske stænderdeputerede til Flensborg, vilde ganske sikkert hvert eneste landsogn i Nordslesvig, selv de, der nu står dårligst, give et stort dansk flertal ved en endelig afstemning, og det samme vilde gælde hver en af byerne og flækkerne, undtagen Tønder og Augustenborg.

Ligesålidt som forfatteren har kunnet give læseren del i glæden under arbejdet, kan han delagtiggøre ham i de mange stemningsindtryk, stærke, fine, rørende, han har modtaget ved at færdes i naturen eller mellem menneskene. Kun et eneste. Det er en stille sommernat, at han vandrer fra Rødding nordpå. Der lyder i det fjærne vognlarm; den kommer en imøde, nærmere og nærmere. En vogn kører forbi, nok en, en tredje følger; snart kommer de enkeltvis, snart i hele tog, ialt er der nogle og tyve. Det er folk, der har været over grænsen i Skibelund eller Askov til møde. Men i natten, hvor konturerne udviskes og forholdene forstørres, forekommer det en, som om det var selve den danske folkeånd, der var på tog herved sønderad. Om dagen er landet Preussenes, det fortæller selv herude vejviserne og skoleflagstængerne og gensdarmene højt til hest med pikkelhue og klirrende sabel. Men om natten i det stille stryger de danske luftninger ind over landet, og alt det blæses overende, som Tyskerne har opført ved

dagen. De må hver dag begynde forfra, og endnu har de ikke nemmet det trylleord, der kan virke som mørtel og få deres stene til at blive liggende.

Til udarbejdelsen af denne afhandling har jeg haft hjælp af op imod 300 nordslesvigske mænd, hvem jeg herved bringer min tak. Jo mere tyskhed et sogn indeholder, des flere har jeg søgt bistand hos. Således har jeg for N. Lygums vedkommende haft 9 medarbejdere, i Burkal 8, i Ravsted 5, i Vilstrup 4. Også tilbageblikket på tiden før 1864 er bygget på den mundtlige tradition alene og har deri sin styrke og sin svaghed.

Trykfejl, som bedes rettede før læsningen:

Side 41 linje 11: 953 læs 955.

— 47 — 2: 2 læs 21.

— 60 anm.: 2, 2 og 2 læs 9, 2 og 1.

— 73 linje 8 fra neden: hjemmetysker læs hjemmetysker, der atter afstod den til en indvandret.